

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

ДАТЭРМІНОВЫЯ ПАРЛАМЕНЦКІЯ ВЫБАРЫ

17 лістапада 2019 года

Місія на назіранні за выбарамі БДПЧ

Канчатковая справаздача

Варшава
4 сакавіка 2020 года

ЗМЕСТ

I.	КАРОТКАЕ РЭЗІЮМЭ	1
II.	УВОДЗІНЫ І ВЫЗНАЧЭННЕ ПАДЗЯКІ	4
III.	АГУЛЬНАЯ ІНФАРМАЦЫЯ І ПАЛІТЫЧНЫ КАНТЭКСТ	5
IV.	ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І НАРМАТЫЎНА-ПРАВАВАЯ БАЗА	6
	A. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА.....	6
	B. ПРАВАВАЯ БАЗА	7
V.	ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ	8
VI.	РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ.....	11
VII.	РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ	12
VIII.	ВЫБАРЧАЯ КАМПАНІЯ.....	14
IX.	ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІ	18
X.	СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ.....	19
	A. АГЛЯД МЕДЫЯ-АСЯРОДДЗЯ.....	19
	B. ПРАВАВАЯ БАЗА	20
	C. ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ СМІ.....	22
XI.	СКАРГІ І ЗВАРОТЫ	23
XII.	ГАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ	25
XIII.	ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	26
	A. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ	26
	B. АДКРЫЦЦЁ ЎЧАСТКАЎ І ГАЛАСАВАННЕ	27
	C. ПАДЛІК ГАЛАСОЎ	29
	D. Звядзенне і абвяшчэнне вынікаў	29
	E. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	30
XIV.	РЭКАМЕНДАЦЫІ	31
	A. Прыярытэтных рэкамендацыі.....	31
	B. Іншыя рэкамендацыі	32
	ДАДАТАК I: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ ВЫБАРАЎ.....	36
	ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ МІЖНАРОДНАЙ МІСП ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ	43
	ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДПЧ.....	52

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ
ДАТЭРМІНОВЫЯ ПАРЛАМЕНЦКІЯ ВЫБАРЫ
17 лістапада 2019 года

Канчатковая справаздача Місіі па назіранні за выбарамі БДПЧ¹

I. КАРОТКАЕ РЭЗЬЮМЭ

Па запрашэнні ўладаў Беларусі і ў адпаведнасці з яго мандатам 15 кастрычніка 2019 года Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) стварыла місію па назіранні за выбарамі (МНВ) для назірання за датэрміновымі парламенцкімі выбарамі 17 лістапада. МНВ БДПЧ ацэньвала адпаведнасць выбарчага працэсу абавязацельствам АБСЕ і іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. У дзень выбараў МНВ БДПЧ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб стварыць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). МНВ БДПЧ заставалася ў краіне да 27 лістапада, каб сачыць за падзеямі пасля выбараў.

У Заяве аб папярэдніх высновах і заключэннях, якая была апублікаваная ММНВ 18 лістапада, значылася, што «датэрміновыя парламенцкія выбары прайшлі 17 лістапада спакойна, аднак яны не адпавядалі важным міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў. Адзначалася агульная непавага да асноўных свабод сходаў, аб'яднанняў і выказвання меркаванняў. У выбарах удзельнічала вялікая колькасць кандыдатаў, але празмерна абмежавальны працэс рэгістрацыі ўскладніў удзел апазіцыі. Абмежаваная колькасць агітацыйных мерапрыемстваў праводзілася ў прыгнечаных умовах, якія ў цэлым не забяспечвалі паўнаважнасці і канкурэнтнай палітычнай барацьбы. Асвятленне перадвыбарнай агітацыі ў СМІ не дазваляла выбарцам атрымліваць дастаткова інфармацыі пра кандыдатаў. У выбарчых органах дамінавала выканаўчая ўлада, што абмяжоўвала іх бесстароннасць і незалежнасць, і аб'ектыўнасць выбарчага працэсу не была належным чынам гарантавана. Істотныя працэдурныя недахопы падчас падліку галасоў выклікалі заклапочанасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, а агульны недахоп празрыстасці знізіў магчымасць паўнаважнага назірання».

17 лістапада 2019 года ў выніку датэрміновых парламенцкіх выбараў 110 чальцоў Палаты прадстаўнікоў былі абраныя на чатырохгадовы тэрмін у мажарытарных акругах. 5 жніўня Прэзідэнт прызначыў выбары, фактычна распусціўшы парламент шостага склікання прыкладна за год да заканчэння тэрміну дзеяння яго мандата без спасылкі на канстытуцыйныя падставы для роспуску, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ. Улады сцвярджалі, што паводле нацыянальнага заканадаўства гэтыя выбары не лічацца датэрміновымі.

Выбарчы кодэкс утрымлівае шматлікія прабелы і неадпаведнасці. Нядаўнія папраўкі ў Законы аб масавых мерапрыемствах і сродках масавай інфармацыі ўвялі новыя правілы, якія тычацца грамадскіх сходаў і Інтэрнэт-СМІ, але не закраналі папярэднія праблемы з нагоды абароны асноўных свабод. У шэрагу выпадкаў неадназначныя прававыя нормы тлумачыліся і прымяняліся абмежавальна ў дачыненні да кандыдатаў ад апазіцыі. Шэраг ключавых рэкамендацый БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы застаюцца нявыкананымі, у тым ліку адносна несбалансаванага складу выбарчых камісій, абмежаванняў правоў выбарцаў і кандыдатаў, недастатковасці абарончых механізмаў правядзення галасавання і падліку галасоў

¹ Толькі англійская версія гэтай справаздачы з'яўляецца афіцыйным дакументам. Неафіцыйны пераклад даступны на беларускай і рускай мовах.

і абмежаванняў правоў назіральнікаў. У цэлым заканадаўчая база не ўтрымлівае дастатковых гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі стандартамі і пагадненнямі, што абумоўлівае неабходнасць маштабнай і ўсеахопнай рэформы.

Чатырохузроўневая сістэма выбарчых камісій, на чале якой стаяла Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК), правяла выбары эфектыўна, але недахоп абарончых механізмаў у дзень выбараў і падчас датэрміновага галасавання адмоўна паўплываў на аб'ектыўнасць працэсу. Сакратарыят ЦВК кіраваў працай камісій ніжэйшага ўзроўню, але сам ЦВК працаваў як камісія толькі абмежаваным чынам. Жанчыны складалі большасць чальцоў участкавых і акружных выбарчых камісій і палову чальцоў ЦВК улучна са старшынёй. ЦВК правяла маштабную кампанію па інфармаванні выбарцаў, у тым ліку праз СМІ і абвесткі ў грамадскіх месцах, і зрабіла крокі па садзейнічанні ўдзелу ў выбарах асоб з абмежаванымі магчымасцямі. Мясцовыя выканаўчыя ўлады маюць поўную свабоду ў адборы чальцоў у камісіі ніжэйшага ўзроўню і не імкнуліся да шырэйшага палітычнага прадстаўніцтва. У выніку, гэта зніжае давер да бесстароннасці і незалежнасці выбарчых органаў.

Рэгістрацыя выбарцаў носіць дэцэнтралізаваны характар, спісы базуюцца на дадзеных мясцовых выканаўчых улад і абнаўляюцца ўчастковымі выбарчымі камісіямі (УВК). Каля 6 880 605 асоб былі абвешчаны ў якасці зарэгістраваных выбарцаў. Закон не прадугледжвае механізмаў перакрываючай праверкі для выяўлення шматразовай рэгістрацыі, і выбарцы маглі дадавацца на падставе пацвярджэння месца жыхарства да і ў дзень галасавання, што супярэчыць належным міжнародным практыкам; увогуле 10 842 выбарцы былі дададзены да спісаў у дзень выбараў. Спісы выбарцаў недаступны для ўсеагульнага азнаямлення, а агульная колькасць выбарцаў па выбарчых участках не публікуецца, што зніжае празрыстасць.

Кандыдатаў вылучалі палітычныя партыі, працоўныя калектывы альбо ініцыятыўныя камітэты, у склад якіх уваходзілі не менш за 10 выбаршчыкаў. З 703 вылучаных кандыдатаў на першым этапе было зарэгістравана 560 (з іх 27% – жанчыны). Акружныя выбарчыя камісіі адмовілі ў рэгістрацыі 131 кандыдату, пераважна праз нязначныя памылкі ў дакументацыі ці недахоп сапраўдных подпісаў у падтрымку. Да дня выбараў адмянілі рэгістрацыю 15 кандыдатаў, пераважна апазіцыйных, у асноўным праз парушэнні падчас перадвыбарнай агітацыі, у адсутнасці судовага разгляду гэтых парушэнняў. Выкарыстанне АВК дыскрэцыйных паўнамоцтваў для адмовы кандыдатам у рэгістрацыі ці адмены іх рэгістрацыі на нязначных падставах паставіла пад пагрозу аб'ектыўнасць і ўсеахопнасць працэсу рэгістрацыі кандыдатаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам.

Перадвыбарная агітацыя была стрыманай і незаўважальнай і ў асноўным не цікавіла выбарцаў. Кандыдаты маглі пераважна свабодна весці агітацыю і мелі права арганізоўваць мерапрыемствы ў большасці месцаў, аднак некаторыя апазіцыйныя кандыдаты і палітычныя актывісты сутыкнуліся з запалохваннем. АВК выносілі папярэджанні некаторым кандыдатам, што фактычна абмяжоўвала крытыку ўраду ў заявах перадвыбарнай агітацыі і ў выніку прыводзіла да адмены рэгістрацыі некаторых кандыдатаў, што парушала абавязальніцтвы АБСЕ і свабоду выказвання меркаванняў. ММНВ атрымала вялікую колькасць паведамленняў пра ціск на дзяржаўных службоўцаў і іншых асоб з мэтай прымусіць іх наведваць мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі.

Працягваюць панаваць іншыя абмежаванні, якія перашкаджаюць рэалізацыі свабоды сходаў тых асоб, якія не ўдзельнічаюць у перадвыбарнай агітацыі, у тым ліку ўвядзенне платы і месцаў для правядзення грамадскіх сходаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам АБСЕ. У апошнія дні кампаніі некалькі чалавек былі затрыманыя за арганізацыю альбо ўдзел у палітычных і агітацыйных мерапрыемствах.

Кандыдаты могуць фінансаваць кампаніі за кошт уласных рэсурсаў альбо за кошт ахвяраванняў грамадзян і юрыдычных асоб. Абагуленыя дадзеныя адносна фінансавання перадвыбарнай агітацыі былі абнародаваны, але закон не патрабуе ад выбарчых органаў ці іншых урадавых структур публікацыі ці аўдыту поўных фінансавых справаздач кандыдатаў, што змяншае празрыстасць фінансавання перадвыбарнай агітацыі і эфектыўнасць кантролю. Большасць АВК спынілі сваю дзейнасць на працягу трох дзён пасля выбараў, што выклікала сумневы, ці былі атрыманы і разгледжаны канчатковыя фінансавыя справаздачы. Кандыдаты не маюць права на прамое дзяржаўнае фінансаванне, і шэраг удзельнікаў выбараў выказаў сур'ёзную заклапочанасць, што патэнцыйныя спонсары не ахвяруюць на перадвыбарную агітацыю апазіцыйных кандыдатаў праз страх пераследу.

Плюралізм сродкаў масавай інфармацыі абмежаваны, і дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі ўтрымліваюць крытычную інфармацыю, а незалежныя сродкі масавай інфармацыі звычайна ўстрымаюцца ад асвятлення палітычных праблем. Усе кандыдаты мелі права на пяць хвілін бясплатнага эфірнага часу і асвятленне ў дзяржаўных электронных і друкаваных СМІ, але кандыдаты пераважна не набывалі дадатковы рэкламны час. Тэледабаты не прадугледжвалі змястоўнага абмену меркаваннямі і ўдзел праўладных кандыдатаў быў абмежаваны. СМІ ў асноўным устрымліваліся ад асвятлення кандыдатаў і іх праграм, што абмяжоўвала магчымасць выбарцаў атрымліваць інфармацыю пра перадвыбарную агітацыю. Паклёп і публічная знявага застаюцца крымінальнымі злачынствамі, што супярэчыць папярэднім рэкамендацыям БДПЧ і міжнародным стандартам.

У выбарчыя камісіі, мясцовыя органы ўлады і суды была пададзена больш за 2 000 скаргаў і зваротаў, у асноўным звязаных з прызначэннем чальцоў камісій, рэгістрацыяй і адменай рэгістрацыі кандыдатаў. Грамадзяне падалі 486 скаргаў у ЦВК, большасць якіх былі разгледжаны супрацоўнікамі ЦВК, і адпаведныя адказы не публікаваліся, што знізіла празрыстасць рашэння спрэчных пытанняў. Больш за 99 працэнтаў усіх скаргаў, якія былі накіраваныя у камісіі ці суды, былі адхіленыя альбо скасаваныя, часцяком на сумніўных падставах і без належнага расследавання фактаў, што падрывае эфектыўныя сродкі прававой абароны і давер грамадства да вырашэння выбарчых спрэчак. Пракуратура паступіла каля 115 скаргаў, звязаных з выбарамі, звязаных з выбарчай кампаніяй, але расследаванне не было распачата, нягледзячы на шматлікія заявы аб злачынстве і фальсіфікацыі. Рашэнне ЦВК, якое аб'яўляе вынікі выбараў, не з'яўляецца прадметам судовага разгляду, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.

У адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартам закон прадугледжвае наяўнасць мясцовых і міжнародных назіральнікаў, сярод якіх былі акрэдытаваны 38 878 і 1 030 адпаведна ў межах усёахопнага працэсу. Закон дазваляе назіраць за пасяджэннямі выбарчых камісій, але наўпрост забараняе назіральнікам стаяць побач са скрынямі для галасавання і бюлетэнямі па меры іх выдачы. Мясцовыя назіральнікі не маглі сачыць за праверкай подпісаў у падтрымку кандыдатаў і былі абмежаваны ў паўнаўладных назіраннях у дзень выбараў, што знізіла празрыстасць. Семдзсят назіральнікаў па розных падставах былі выключаныя з выбарчых участкаў, у тым ліку за тое, што фатаграфавалі копіі пратаколаў, на што яны маюць законнае права.

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў прайшлі спакойна і з удзелам вялікай колькасці мясцовых назіральнікаў. Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў праходзілі спакойна і арганізавана, пры наяўнасці вялікай колькасці грамадзянскіх назіральнікаў. Хоць некаторыя працэдуры, такія як штодзённыя пратаколы яўкі і ўшчыльненне скрыняў для галасавання, былі накіраваныя на абарону надзейнасці датэрміновага галасавання, агульная адсутнасць гарантый у кіраванні ключавымі працэдурамі, у тым ліку паслядоўнасцю яўкі і справаздачнасцю аб

выніках і прыдатнасці гэтых пячатак, негатыўна адбілася на надзейнасці выбарчага працэсу, за якім ажыццяўляла назіранне ММНВ.

У той час як працэдуры адкрыцця і галасавання на выбарчых ўчастках для галасавання былі ў цэлым выкананы, некаторыя выбарчыя злоўжыванні істотныя недахопы падчас падліку галасоў абмежавалі магчымасць праверыць аб'ектыўнасць вынікаў выбараў, што выклікала заклапочанасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, як гэта патрабуецца Капенгагенскім дакументам АБСЕ 1990 года. У дадатак, агульны недахоп празрыстасці знізіў магчымасць паўнаўважнага назірання і аслабіў надзейнасць выбарчага працэсу, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.

II. УВОДЗІНЫ І ВЫЗНАЧЭННЕ ПАДЗЯКІ

Услед за афіцыйным запрашэннем ад уладаў Рэспублікі Беларусь да назірання за датэрміновымі парламенцкімі выбарамі 17 лістапада 2019 года, а таксама на аснове рэкамендацыі Місіі па ацэнцы патрэбаў, якая была праведзеная з 26 па 30 жніўня, і ў адпаведнасці з яго мандатам Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) стварыла Місію па назіранні за выбарамі (МНВ) 15 кастрычніка. МНВ БДПЧ, якую ўзначаліла Карын Ёнкер, уключала у свой склад 14 экспертаў, якія працавалі у Мінску, і 30 доўгатэрміновых назіральнікаў, якія былі размеркаваныя 23 кастрычніка у 12 месцах па ўсёй краіне.

У дзень выбараў МНВ БДПЧ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб стварыць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). Маргарэта Седерфельт, віцэ-прэзідэнт ПА АБСЕ, была прызначана дзеючым Старшынёй АБСЕ Спецыяльным Каардынатарам і кіраўніком місіі кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ. Дзітмір Бушаці ўзначаліў дэлегацыю ПА АБСЕ. Лорд Дэвід Бленкатра ўзначаліў дэлегацыю ПАСЕ. Кожная з устаноў, якія ўдзельнічалі ў складзе гэтай ММНВ, падтрымала Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага назірання за выбарамі 2005 года.² У агульнай складанасці было накіравана 432 назіральніка з 45 краін, у тым ліку 320 доўгатэрміновых і кароткатэрміновых назіральнікаў, размеркаваных БДПЧ, а таксама дэлегацыя ПА АБСЕ з 68 чальцоў і дэлегацыя ПАСЕ з 25 чальцоў. 42 адсоткі чальцоў ММНВ складалі жанчыны.³ Назіранне за датэрміновым галасаваннем адбывалася на 1 464 выбарчых участках 15 і 16 лістапада. 17 лістапада назіранне за адкрыццём адбывалася на 175 выбарчых участках, за галасаваннем – у 1 678 выбарчых участкаў па ўсёй краіне. Назіранне за падлікам галасоў ажыццяўлялася ў 173 выбарчых участках, а за з'яўдзеннем вынікаў у 109 акруговых выбарчых камісіях (АВК). МНВ БДПЧ заставалася ў краіне да 27 лістапада, каб сачыць за падзеямі пасля выбараў.

МНВ БДПЧ ацэньвала адпаведнасць выбарчага працэсу абавязацельствам АБСЕ і іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Гэтая выніковая справаздача выдаецца следам за Заявай аб папярэдніх высновах і заключэннях, якая была абвешчана на прэс-канферэнцыі ў Мінску 18 лістапада 2019 года.⁴

МНВ БДПЧ хацела б выказаць падзяку ўладам Рэспублікі Беларусь за запрашэнне назіраць за выбарамі, а Цэнтральнай выбарчай камісіі (ЦВК) і Міністэрству замежных спраў — за

² Глядзі [Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага назірання за выбарамі](#) 2005 года.

³ Жанчыны складалі 36 адсоткаў экспертаў асноўнай групы БДПЧ і 43% доўгатэрміновых назіральнікаў БДПЧ..

⁴ Глядзі [усе папярэднія справаздачи БДПЧ аб Беларусі](#).

супрацоўніцтва і дапамогу. Назіральнікі таксама выказваюць удзячнасць прадстаўнікам іншых цэнтральных і мясцовых органаў улады, кандыдатам, палітычным партыям, грамадскім арганізацыям, сродкам масавай інфармацыі, міжнароднаму супольніцтву і суразмоўцам за выказаныя меркаванні.

III. АГУЛЬНАЯ ІНФАРМАЦЫЯ І ПАЛІТЫЧНЫ КАНТЭКСТ

Датэрміновыя парламенцкія выбары 110 чальцоў Палаты прадстаўнікоў былі прызначаны на 17 лістапада 2019 года, аб чым абвясціў Прэзідэнт 5 жніўня 2019 года, прыкладна за год да заканчэння тэрміну дзеяння мандата таго складу парламенту.⁵ Выбары прайшлі ва ўмовах даўніх дыскусій пра магчымыя канстытуцыйныя і іншыя палітычныя рэформы і напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў, запланаваных на наступны год.

Урад падсправаздачны Прэзідэнту, які таксама выконвае непасрэдныя выканаўчыя функцыі і мае шырокія паўнамоцтвы ў дачыненні да парламента, такія, як заканадаўчая ўлада і магчымасць прызначаць і вызваляць ад пасады суддзяў, у тым ліку суддзяў Канстытуцыйнага суда і Вышэйшага суда, што абмяжоўвае эфектыўнае раздзяленне ўлады.⁶ Палітычныя партыі прадстаўлены ў парламенце нязначна і выконваюць абмежаваную ролю. Палата прадстаўнікоў мінулага (шостага) склікання складалася пераважна з незалежных дэпутатаў, якія з'яўляюцца чальцамі грамадскіх аб'яднанняў, цесна звязаных з урадам. Толькі тры дэпутаты залічвалі сябе да апазіцыі.⁷ Прадстаўніцтва палітычных партый было маргінальным і яны адыгрывалі толькі абмежаваную ролю.⁸

Ніводнай новай палітычнай партыі не было зарэгістравана з 2000 года, нягледзячы на неаднаразовыя спробы.⁹ Закон “Аб палітычных партыях” вызначае надзвычай складаны працэс рэгістрацыі і дае Міністэрству юстыцыі шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы адмаўляць заяўнікам на фармальных падставах.¹⁰ Гэта абмяжоўвае права на свабоду

⁵ 7 лістапада заканадаўчымі саветамі 6 абласцей і горада Мінска былі абраны 56 з 64 членаў верхняй палаты Савета Рэспублікі. Астатнія восем членаў былі прызначаныя Прэзідэнтам.

⁶ Акрамя суддзяў, Прэзідэнт прызначае і вызваляе ад пасады намеснікаў прэм'ер-міністра і іншых урадавых міністраў.

⁷ Адзін з іх незалежны, адзін – чалец Ліберальна-дэмакратычнай партыі і адзін – чалец Аб'яднанай грамадзянскай партыі (АГП).

⁸ З 94 незалежных дэпутатаў 75 з'яўляюцца чальцамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”. Прадстаўленыя ў Палаце прадстаўнікоў партыі, што вызначаюць сябе як праўрадавыя, уключаюць Камуністычную партыю (8 месцаў), Рэспубліканскую партыю працы і справядлівасці (3) і Беларускую патрыятычную партыю (3).

⁹ Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя (БХД) і Камуністычная партыя працаўнікоў зрабілі па сем беспаспяхоўных спроб, а Партыя свабоды і прагрэсу – пяць. Палітычная арганізацыя “Тавары праўду” была зарэгістравана як грамадскае аб'яднанне ў 2017 годзе пасля неаднаразовых няўдалых спроб.

¹⁰ Паводле закона, будучая партыя мусіць мець для рэгістрацыі не менш за 1000 заснавальнікаў з чатырох з шасці абласцей і Мінска з указаннем асабістых дадзеных, у тым ліку імені, адраса, даты нараджэння, грамадзянства, месца жыхарства, месца працы, тэлефонных нумароў і подпісу. Міністэрства юстыцыі мае права праверыць сапраўднасць пададзенай інфармацыі, што і было зроблена ў выпадку з БХД, якой адмовілі ў рэгістрацыі з прычыны нязначных недакладнасцей. Параграф 43 [Дакладу Спецыяльнага дакладчыка ААН аб сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі па за май 2019 г.](#) абвясчае: «Працэдуры рэгістрацыі арганізацый застаюцца грувасткімі і прадастаўляюць шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы рэгістрацыйным органам. Асабліва гэта тычыцца праваабарончых арганізацый, незалежных груп альбо палітычных партый”. Параграф 5.1.3. [Рэзалюцыі 2172 Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы \(ПАСЕ\) 2017 года](#) заклікае ўлады зняць празмерныя практычныя і юрыдычныя перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый і іншых арганізацый.

аб'яднанняў і супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.¹¹ Некалькі міжнародных арганізацый выказала заклапочанасць адносна магчымасці карыстання грамадзянскімі і палітычнымі правамі ў Беларусі.¹²

Уладам належыць забяспечыць права прыватных асоб і груп ствараць без празмерных абмежаванняў свае палітычныя партыі ці палітычныя арганізацыі і надаць ім неабходныя юрыдычныя гарантыі, каб яны маглі канкуруюць паміж сабой на роўных умовах.

У Палаце прадстаўнікоў мінулага склікання з 110 дэпутатаў было 38 жанчын, 6 з 14 парламенцкіх камітэтаў узначальвалі жанчыны, і 17 з 64 чальцоў Савета Рэспублікі, што склаў паўнамоцтвы, – жанчыны. Толькі тры жанчыны ўваходзяць у Савет міністраў, які складаецца з 46 чальцоў. Сярод сямі кіраўнікоў абласцей няма ніводнай жанчыны. Толькі адну з 15 зарэгістраваных палітычных партый узначальвае жанчына. Шэраг суразмоўцаў ММНВ назвалі патрыярхальныя погляды галоўнай перашкодай для ўдзелу жанчын у палітычным жыцці.¹³

IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І НАРМАТЫЎНА-ПРАВОВАЯ БАЗА

A. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА

Чальцы Палаты прадстаўнікоў абіраюцца на чатырохгадовы тэрмін па 110 мажарытарных акругах. Выбраным лічыцца кандыдат, які набраў найбольшую колькасць галасоў.¹⁴ Для прызнання выбараў сапраўднымі закон усталёўвае 50-працэнтны парог яўкі выбаршчыкаў па кожнай акрузе; у адваротным выпадку ў адпаведных акругах праводзяцца паўторныя выбары з такім жа патрабаваннем яўкі, што патэнцыяльна можа выклікаць паслядоўнасць паўторных выбараў. У законе не прадугледжана, калі павінны абвешчацца паўторныя выбары.

Трэба разгледзець пытанне аб скасаванні патрабавання яўкі, асабліва ў выпадку паўторных выбараў, і ўсталяванні тэрміну правядзення паўторных выбараў.

¹¹ Артыкул 22 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП) адзначае, што ўсе мусяць мець права на свабоду аб'яднанняў з іншымі. У артыкуле 5 [Справаздачы спецыяльнага дакладчыка ААН за 2013 г. аб правах на свабоду мірных сходаў і асацыяцый](#) прадугледжана, што «[права] на мірныя сходы і асацыяцыі маюць дачыненне да дэмакратычнага працэсу як у перыяд выбараў, так і паміж выбарамі». Параграф 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае краіны-ўдзельніцы забяспечыць «палітычныя партыі і арганізацыі неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, што дазваляць ім спаборнічаць адна з адной на аснове роўнасці перад законам і органамі ўлады». У раздзеле II.1а Кодэкса належнай практыкі па выбарчых пытаннях Венецыянскай камісіі 2002 г. (Кодэкс добрай практыкі) гаворыцца, што «дэмакратычныя выбары немагчымыя без захавання правоў чалавека, у прыватнасці свабоды выказвання меркаванняў і друку, свабоды распаўсюджвання ўнутры краіны, свабоды сходаў і свабоды асацыяцый у палітычных мэтах, у тым ліку стварэння палітычных партый».

¹² Гл., напрыклад, [заклучныя заўвагі Камітэта ААН па правах чалавека \(КПП\) 2018 года і даклад 2019 года Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі](#), рэзалюцыю [ПАСЕ па сітуацыі ў Беларусі 2017 года](#), а таксама заявы Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ [за 2018 год](#).

¹³ У параграфі 28 [заклучных заўваг КЛДЖ 2016](#) года выказваецца заклапочанасць тым, што «жанчыны застаюцца ў істотнай ступені недастаткова прадстаўленымі на ўзроўні прыняцця рашэнняў у парламенце і што ў органах дзяржаўнага кіравання яны сканцэнтраваныя толькі на сярэднім і ніжэйшым узроўнях». Гл. таксама параграф 29. У пункце 40.4 Маскоўскага дакумента АБСЕ 1991 г. дзяржавы-ўдзельніцы пацвердзілі «мэту дасягнуць не толькі дэ-юрэ, але і фактычнай роўнасці магчымасцей паміж мужчынамі і жанчынамі і прасоўваць эфектыўныя меры для гэтага». Гл. таксама артыкул 7 (б) КЛДЖ і пункт 26 Генеральнай рэкамендацыі Камітэта КЛДЖ 1997 г. Датэчна КЛДЖ.

¹⁴ Паводле закона, безальтэрнатыўныя кандыдаты мусяць набраць не менш за 50% пададзеных галасоў, з улікам таго, што у выбаршчыкаў ёсць магчымасць прагаласаваць «супраціў усіх». У гэтых выбарах не было безальтэрнатыўных кандыдатаў.

Выбары ў Палату прадстаўнікоў былі прызначаны ўказам Прэзідэнта ад 5 жніўня 2019 года. Указ фактычна прыводзіць да спынення паўнамоцтваў парламента шостага склікання да заканчэння іх вызначанага Канстытуцыйнай тэрміну без спасылкі на канстытуцыйныя падставы для роспуску парламента, што супярэчыць параграфу 7.9 Капенгагенскага дакумента АБСЕ.¹⁵ Улады паведамлілі ММНВ, што паводле нацыянальнага заканадаўства гэтыя выбары не лічацца датэрміновымі, бо ў Канстытуцыі прадугледжваецца толькі найпазнейшы тэрмін іх правядзення і няма патрабаванняў адносна таго, наколькі рана гэта можна зрабіць.

В. ПРАВАВАЯ БАЗА

Асноўная заканадаўчая база, якая рэгулюе парламенцкія выбары, складаецца з Канстытуцыі 1994 года (апошні раз дапоўненай у 2004) і Выбарчага кодэксу 2000 года (апошні раз дапоўненага ў 2015).¹⁶ Беларусь падпісала і ратыфікавала асноўныя міжнародныя і рэгіянальныя інструменты, што тычацца правядзення дэмакратычных выбараў.¹⁷ У 2016 годзе ў адпаведнасці з папярэдняй рэкамендацыяй БДПЧ краіна ратыфікавала Канвенцыю аб правах людзей з інваліднасцю (КПЛІ).

Канстытуцыя гарантуе прамое і ўсеагульнае выбарчае права, а таксама свабоду сходаў, аб'яднанняў і выказвання меркаванняў. Аднак законы і іншыя нарматыўныя акты накладваюць розныя абмежаванні на гэтыя свабоды, такія, як перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый, абмежаваная колькасць месцаў для масавых мерапрыемстваў і плата за іх правядзенне, а таксама крымінальная адказнасць за паклёп і знявагу. Дапаўненні 2018 года да законаў “Аб масавых мерапрыемствах” і “Аб сродках масавай інфармацыі” ўвялі, сярод іншага, новыя працэдуры для правядзення сходаў і ўрэгулявання дзейнасці анлайн-медыя.¹⁸ У студзені была адмененая крымінальная адказнасць за удзел у незарэгістраваных партыях і аб'яднаннях, які цяпер караецца адміністрацыйным штрафам.¹⁹ Дапаўненні не вырашылі ранейшыя праблемы, якія БДПЧ вызначала з абаронай асноўных свабод.

¹⁵ Парламент шостага склікання ўступіў на пасаду ў кастрычніку 2016 года. Артыкул 93 Канстытуцыі вызначае чатырохгадовы парламенцкі тэрмін. Артыкул 94 падае спіс падстаў для датэрміновага роспуску парламента. У дзяржаўныя органы і суды паступіла некалькі зваротаў ад аднаго чальца парламента, іншых грамадзян і арганізацый грамадзянскай супольнасці адносна прававых падстаў для правядзення выбараў; усе яны былі адхілены ці ім было адмоўлена ў разглядзе. Параграф 7.9 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года патрабуе ў краін-удзельніц “забяспечыць кандыдатаў, якія набралі неабходную паводле закона колькасць галасоў, магчымасцю належным чынам уступіць на пасаду і заставацца на пасадзе да заканчэння тэрміну сваіх паўнамоцтваў ці да іх спынення іншым чынам, які рэгулюецца законам у адпаведнасці з дэмакратычнымі парламенцкімі і канстытуцыйнымі працэдурамі”.

¹⁶ Апроч гэтага, выбары рэгулююцца законам “Аб сродках масавай інфармацыі”, “Аб масавых мерапрыемствах”, “Аб палітычных партыях”, а таксама Кодэксам аб адміністрацыйных правапарушэннях, Крымінальным кодэксам і пастановамі ЦВК.

¹⁷ Да іх адносяцца МПГПП, Міжнародная канвенцыя аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, КЛДЖ і Канвенцыя ААН супраць карупцыі. У 2014 годзе Беларусь далучылася да Канвенцыі аб стандартах дэмакратычных выбараў, выбарчых правоў і свабод Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Беларусь з'яўляецца асацыяваным чальцом Венецыянскай камісіі і чальцом Групы дзяржаў па барацьбе з карупцыяй Савета Еўропы (ГРЭКА). Беларусь не ратыфікавала Еўрапейскую канвенцыю па правах чалавека.

¹⁸ Цяпер для правядзення сходаў патрабуецца папярэдняе паведамленне, а не дазвол. Змены ўсталявалі плату за правядзенне публічных мерапрыемстваў, аднак падчас перадвыбарнай агітацыі кандыдаты ўносяць яе не павінны.

¹⁹ Сумесныя кіруючыя прынцыпы БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб свабодзе асацыяцыі прадугледжваюць, што “любыя дзеянні супраць асацыяцыі і/або яе членаў могуць быць прыняты толькі там, дзе артыкулы яе заснавальнага дакумента [...] адназначна незаконныя, альбо калі канкрэтная незаконная дзейнасць была прадпрынятая [...], нават калі заканадаўствам прадугледжана выкананне пэўных патрабаванняў, напрыклад, фармальнасці рэгістрацыі для стварэння асацыяцыі.

Уладам варта ўзгадніць заканадаўства, якое рэгулюе свабоду асацыяцый, сходаў і выказвання меркаванняў, з міжнароднымі стандартамі; любыя абмежаванні асноўных свабод павінны мець характар выключэння, накладвацца толькі ў выпадку неабходнасці ў дэмакратычным грамадстве і быць суразмернымі законным мэтам.

Выбарчы кодэкс не дапаўняўся з часу папярэдніх парламенцкіх выбараў і ўтрымлівае шэраг прабелаў і прававых неадпаведнасцей. Некаторыя важныя аспекты выбарчага працэсу, у тым ліку тыя, якія тычацца патрабаванняў жыхарства кандыдатаў, падстаў для зняцця кандыдатаў, аб'ёму абмежаванняў на агітацыю, разгляду скаргаў, звязаных са СМІ, і правілаў вылічэння тэрмінаў, недастаткова рэгламентаваныя альбо неадназначныя, і ММНВ адзначыла некалькі выпадкаў, калі неадназначна сфармуляваныя прававыя нормы інтэрпрэтаваліся і прымяняліся абмежавальна ў дачыненні да апазіцыйных кандыдатаў.²⁰ У той жа час некаторыя выбарчыя працэсы празмерна зарэгуляваны, што вядзе да залішніх абмежаванняў выбарчых правоў, асабліва адносна рэгістрацыі кандыдатаў і правядзення перадвыбарнай агітацыі.²¹ Папярэднія рэкамендацыі БДППЧ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку тыя, якія датычылі несбалансаванага складу выбарчых камісій, абмежаванняў правоў выбарцаў і кандыдатаў, недастатковасці абарончых механізмаў правядзення галасавання і падліку галасоў, а таксама абмежаванняў правоў назіральнікаў, застаюцца нявыкананымі. Увогуле, заканадаўчая база не ўтрымлівае дастатковых гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі.

Заканадаўчую базу належыць усебакова перагледзець дзеля выканання папярэдніх рэкамендацый БДППЧ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку датычна складу выбарчых камісій, правоў кандыдатаў, правоў назіральнікаў, галасавання, падліку галасоў і падвядзення вынікаў. Закон трэба тлумачыць і прымяняць такім чынам, які б забеспечваў аднолькавыя абставіны для ўдзельнікаў, сапраўдную барацьбу, свабоднае выказванне волі выбаршчыкаў, а таксама надзейнасць выбарчага працэсу.

V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ

Выбары праводзіліся чатырохузроўневай структурай, якая складаецца з Цэнтральнай Выбарчай камісіі (ЦВК), 6 абласных і Мінскай гарадской тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК), 110 акружных выбарчых камісій (АВК) і 5 831 участкавых выбарчых камісій (УВК).²² Жанчыны складалі 72% чальцоў УВК, 61% чальцоў АВК і 42% чальцоў ТВК. Шэсць з 12 чальцоў ЦВК – жанчыны, у тым ліку старшыня.²³

²⁰ 12 лістапада АВК 103 вынесла папярэджанне кандыдату ад апазіцыі, калі яна выступала за правядзенне судовых рэформаў падчас выбарчай кампаніі, палічыўшы, што гэта парушае Выбарчы кодэкс і "агітацыйныя мэты кандыдата". 21 кастрычніка Брэсцкая абласная выбарчая камісія (АВК) адмяніла рэгістрацыю апазіцыйнага кандыдата Уладзіслава Сысы праз невыкананне патрабавання датычна месца жыхарства, паколькі ў дадзены момант ён вучыцца за мяжой. 31 кастрычніка Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК) падтрымала рашэнне Брэсцкай АВК, а 5 лістапада Вышэйшы суд прызнаў рашэнне ЦВК абгрунтаваным. Некалькі апазіцыйных кандыдатаў паведамлілі ММНВ, што іх скаргі на АВК былі адхілены праз пропуск тэрміну падачы з прычыны прававой нявызначанасці парадку вылічэння тэрміну.

²¹ Правіла збору і праверкі подпісаў прадугледжвае строгія і падрабязныя патрабаванні да кожнай формы і подпісу, і агітацыйныя матэрыялы мусяць адпавядаць аналагічным патрабаванням, каб лічыцца сапраўднымі. У вялікай колькасці выпадкаў невыкананне гэтых патрабаванняў прывяло да таго, што кандыдаты не былі зарэгістраваны ці іх рэгістрацыя была адменена.

²² У тым ліку 238 спецыяльных УВК у бальніцах і іншых медыцынскіх установах, 17 – у ваенных частках і 46 УВК у дыпламатычных прадстаўніцтвах за мяжой.

²³ Цяперашні склад ЦВК быў вызначаны ў снежні 2016 года. Старшыня, Лідзія Ярмошына, займае гэтую пасаду з 1996 года. Сярод чальцоў ЦВК толькі старшыня і сакратар займаюць пастаянныя пасады.

Падрыхтоўка выбараў вялася эфектыўна і своєчасова. Аднак недахоп абарончых механізмаў правядзення выбарчых працэдур, асабліва датэрміновага галасавання, выязнага галасавання і падліку галасоў, адмоўна паўплываў на аб'ектыўнасць працэсу, як было заўважана ММНВ. Многія суразмоўцы ММНВ неаднаразова выказаліся пра недахоп даверу да працы і бесстароннасці выбарчых камісій на ўсіх узроўнях.

ЦВК з'яўляецца пастаянна дзейным органам з пяцігадовым мандатам і складаецца з 12 чальцоў, з якіх 6 былі прызначаны Прэзідэнтам (у тым ліку старшыня) і 6 – Саветам Рэспублікі. Гэты склад выклікае пытанні адносна незалежнасці выбарчых камісій ад выканаўчай улады, з улікам таго, што апазіцыя не уваходзіць у склад сыходзячага, ці новага складу Камісіі.²⁴

Механізм фармавання ЦВК варта пераглядзець, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і бесстароннасці і ўмацаваць грамадскі давер да выбарчай адміністрацыі.

ЦВК прыняла і апублікавала 22 пастановы, якія тычыліся гэтых выбараў і тлумачылі шэраг звязаных з імі працэдур. Хаця ЦВК на паўсядзённай аснове рэгулявала працу камісій ніжэйшага ўзроўню, у якасці камісіі яна выконвала абмежаваную працу напярэдадні выбараў.²⁵ Праведзеныя ў справаздачны перыяд прысутнасці МНВ БДПЧ тры пасяджэнні былі адкрыты для назіральнікаў і прадстаўнікоў СМІ, аднак падчас гэтых пасяджэнняў не хапала змястоўнай дыскусіі паміж чальцамі ЦВК. Пратаколы пасяджэнняў на сайце ЦВК не публікаваліся.

Каб павялічыць празрыстасць і ўпэўненасць у якасці працы выбарчай адміністрацыі, ЦВК варта разгледзець пытанне абмеркавання ўсіх асноўных пытанняў на адчыненых пасяджэннях.

ТВК, АВК і УВК з'яўляюцца часовымі органамі, якія ствараюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі на перыяд з 2 верасня да моманту публікацыі вынікаў выбараў. Чальцы гэтых камісій вылучаюцца палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Паводле закона, дзяржаўныя службоўцы могуць складаць не больш за траціну чальцоў кожнай камісіі, а кандыдаты ад палітычных партый і аб'яднанняў мусяць складаць не менш за траціну.²⁶ Аднак на практыцы мясцовыя ўлады маюць поўную свабоду дзеяння ў выбары і не забяспечылі шырокага палітычнага прадстаўніцтва, што супярэчыць папярэдняй рэкамендацыі БДПЧ. Некаторыя групы мясцовых назіральнікаў паведамілі, што мясцовыя ўлады выбіральна прымянялі крытэрыі правамоцнасці падчас разгляду характарыстык кандыдатаў.

Мясцовыя выканаўчыя камітэты агулам прызначылі 63 646 чальцоў УВК, сярод якіх 3 763 былі вылучаныя праўрадавымі палітычнымі партыямі, 27 790 – праўрадавымі грамадскімі аб'яднаннямі і прафсаюзамі і 21 – палітычнымі партыямі, якія вызначалі сябе як апазіцыйныя. Паводле апублікаваных ЦВК дадзеных, было прынята 97% кандыдатаў ад праўрадавых палітычных партый і 4,6% – ад апазіцыйных партый. У цэлым непрапарцыйная

²⁴ Параграф 20 [Заўваг агульнага парадку №25 МПГПП 1996 года](#) канстатуе, што “мусіць быць створаны незалежны выбарчы орган для нагляду за выбарчым працэсам і забеспячэння яго правядзення – справядлівага, бесстароннага і адпаведнага дзейнаму заканадаўству, сумяшчальнаму з гэтым Пактам”. Гл. таксама [Сумесную заяву БДПЧ і Венецыянскай камісіі 2006 г. аб выбарчым заканадаўстве Рэспублікі Беларусь](#).

²⁵ З моманту абвешчэння выбараў ЦВК правяла шэсць пасяджэнняў. З 15 кастрычніка ЦВК правяла два пасяджэнні для разгляду скаргі і зацвярджэння выніку выбараў у Савет Рэспублікі. У кожную з камісій можа ўваходзіць толькі адзін прадстаўнік ад кожнага органа, які вылучыў кандыдатаў.

прадстаўленасць выклікала сур'ёзную заклапочанасць адносна працэсу адбору і незалежнасці выбарчых камісій і падарвала давер грамадскасці да іх бесстароннасці.²⁷

Дзеля павышэння плюралістычнага прадстаўніцтва ў выбарчых камісіях і каб садзейнічаць умацаванню даверу да выбарчай адміністрацыі, варта разглядаць магчымасць забеспячэння ўключэння чальцоў камісіі, прызначаных ўсімі кандыдатамі.

АВК праводзілі спецыяльныя пасяджэнні і толькі зрэдка загалова інфармавалі пра іх назіральнікаў ММНВ. У большасці выпадкаў офісы АВК былі размешчаны ў памяшканнях мясцовых улад. На некаторых сустрэчах назіральнікаў ММНВ з АВК прысутнічалі прадстаўнікі мясцовых улад, якія не былі чальцамі АВК і асам выконвалі актыўную ролю. У многіх АВК прынамсі адну кіраўнічую пасаду займаў мясцовы чыноўнік выканаўчай улады, чальцы былі з аднаго месца працы, і часцяком іх начальнік з'яўляўся старшынёй АВК альбо УВК.²⁸ Хоць гэта не забаронена заканадаўствам, такія практыкі паглыбілі занепакоенасць адносна недахопу незалежнасці выбарчых камісій ад выканаўчай улады.

Дзеля павышэння незалежнасці членаў выбарчай камісіі, камісіям не след узнаўляць існуючыя іерархічныя адносіны ў дзяржаўных установах. Акрамя таго, улады маглі б разглядаць магчымасць забароны мясцовым выканаўчым прадстаўнікам і іншым дзяржаўным асобам адначасова выступаць ў якасці членаў выбарчай камісіі.

Трэнінгі для чальцоў УВК, за якімі назірала ММНВ, былі інтэрактыўнымі і ўключалі мадэляванне датэрміновага галасавання і працэдур дня выбараў. Прынятая ў жніўні 2019 года пастанова ЦВК утрымлівала інструкцыі адносна паляпшэння доступу да участкаў для галасавання ў дзень выбараў для выбарцаў з абмежаванай мабільнасцю, у тым ліку адносна размяшчэння выбарчых участкаў на першым паверсе і абсталявання іх спецыяльнымі кабінамі для галасавання. ЦВК не сабрала інфармацыю, колькі і які выбарчыя ўчасткі адпавядалі гэтым крытэрыям даступнасці. Суразмоўцы ММНВ у асноўным адзначалі прагрэс у спробах выбарчых камісій садзейнічаць галасаванню асоб з абмежаванай мабільнасцю, але ўдакладнялі, што патрэбны дадатковыя меры. Назіральнікі МНС БДПЧ адзначылі, што большасць выбарчых участкаў не забяспечваюць аўтаномны доступ выбаршчыкам з фізічнымі недахопамі (глядзі *Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў*).

Для забеспячэння роўнага ўдзелу людзей з фізічнымі недахопамі ў выбарах, ЦВК у супрацоўніцтве з адпаведнымі дзяржаўнымі органамі і пры ўзгадненні з грамадзянскай супольнасцю павінна працягваць прымаць меры па забеспячэнні аўтаномнага доступу да ўсіх выбарчых участкаў.

ЦВК стварыў маштабную інфармацыйную кампанію на беларускай і рускай мовах па інфармаванні выбарцаў, што ўключала адукацыйныя відэа-матэрыялы пра працэдурх дня выбараў, якія трансляваліся па дзяржаўным тэлебачанні, і гукавыя апавяшчэнні ў грамадскіх месцах. Усе аўдыёвізуальныя матэрыялы суправаджаліся сурдаперакладам ці субтытрамі. Частка вэб-сайта ЦВК была даступная са змяняльным памерам тэксту і іншымі рэгуляванымі фарматамі, каб павялічыць чытальнасць для асоб з парушэннямі зроку. АВК выпусцілі інфармацыйныя плакаты з біяграфічнымі звесткамі пра кандыдатаў.

²⁷ Раздзел II.3.1.e Кодэкса добрай практыкі 2002 года Венецыянскай камісіі Савета Еўропы рэкамендуе: “палітычныя партыі мусяць быць нароўні прадстаўленыя ў выбарчых камісіях [...]”.

²⁸ Назіралася ў Бабруйску, Баранавічах, Брэсце, Гомелі, Магілёве, Мінску і Віцебску.

VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ

Грамадзяне, узрост якіх на дзень выбараў дасягнуў 18 гадоў, маюць права голасу. Канстытуцыя абмяжоўвае выбарчыя правы асоб, якія паводле рашэння суда прызнаны недзеяздольнымі, што разыходзіцца з міжнароднымі пагадненнямі.²⁹ У дадатак, асобы, якія ўтрымліваюцца ў папярэднім заключэнні, і асобы, якія адбываюць турэмнае пакаранне, не маюць права галасаваць незалежна ад цяжкасці злачынства, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.³⁰ Як і падчас папярэдніх выбараў, ЦВК прыняла пастанову аб садзейнічанні галасаванню грамадзян, асуджаных за пэўныя нязначныя злачынствы з пазбаўленнем свабоды на тэрмін да трох месяцаў.³¹

Усеагульнае адмаўленне выбарчых правоў грамадзянам, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства, трэба перагледзець, каб забяспечыць прапарцыянальнасць абмежавання, якое накладаецца, цяжкасці здзейсненага злачынства. Трэба скасаваць абмежаванне выбарчых правоў грамадзян, якія знаходзяцца ў у дасудовым зняволенні. Абмежаванне выбарчых правоў асоб с псіхічнымі ці фізічнымі асаблівасцямі развіцця трэба скасаваць.

Рэгістрацыя выбарцаў з'яўляецца пасіўнай і дэцэнтралізаванай. Спісы выбарцаў складаюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі і дасылаюцца ў адпаведныя УВК. УВК нясуць адказнасць за праверку і абнаўленне спісаў выбарцаў, у тым ліку шляхам пакватэрнага абыходу, аднак інфармацыя пра гэтыя абнаўленні не публікуецца. УВК могуць дадаваць выбарцаў у спісы да і ў дзень выбараў пры пацвярджэнні месца жыхарства, што супярэчыць міжнародным стандартам.³² Назіральнікі МНВ БДПЧ адзначылі, што у дзень выбараў УВК дадалі ў сярэднім па 5.7 выбаршчыкаў на кожным участку у спісы выбаршчыкаў, часцяком перад днём выбараў, ці ў сам дзень.³³ Пасля выбараў папяровыя копіі спісаў выбарцаў вяртаюцца ў мясцовыя выканаўчыя камітэты.³⁴ Закон не прадугледжвае сістэмы перакрыжаваных праверак для выяўлення патэнцыйных шматразовых рэгістрацыі да ці ў дзень выбараў, што прыводзіць да недастатковасці абарончых механізмаў супраць шматразовага галасавання.³⁵

У цэлым працэс рэгістрацыі выбарцаў не з'яўляецца празрыстым. Выбарцы маглі правесці свае асабістыя дадзеныя ва УВК з 1 лістапада і запатрабаваць унясення выпраўленняў, але

²⁹ Гл. Артыкулы 12 і 29 КПЛІ 2006 года. Гл. Таксама пункт 9.4 Камунікацыі Камітэта КПЛІ 2013 года № 4/2011, у якім гаворыцца, што "артыкул 29 не прадугледжвае якіх-небудзь разумных абмежаванняў, а таксама не дазваляе выключаць любую групу інвалідаў. Такім чынам, выключэнне права голасу на аснове выяўленай альбо рэальнай псіхасацыяльнай ці інтэлектуальнай інваліднасці, уключаючы абмежаванне ў адпаведнасці з індывідуальнай ацэнкай, з'яўляецца дыскрымінацыяй па прыкмеце інваліднасці па сэнсе артыкула 2 Канвенцыі".

³⁰ Параграф 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што абмежаванні правоў і свабод мусяць быць "строга сувымерныя прызначэнню закона". Гл. таксама параграф 14 Заўваг агульнага парадку №25 КПЧ, раздзел I.1.1.1.d.iii Кодэкса добрай практыкі 2002 года.

³¹ Такія прысуды адносяцца да спецыяльнай катэгорыі, якая вызначаецца як "арышт" і прадугледжвае турэмнае заключэнне да трох месяцаў ва "ўстановах, якія ажыццяўляюць пакаранне", якія юрыдычна не лічацца месцамі пазбаўлення волі.

³² Раздзел I.1.2.iv. Кодэкса добрай практыкі 2002 года рэкамендуе каб была: "адміністрацыйная працэдура - якая падлягае судовому кантролю - альбо судовая працэдура, якая дазваляе рэгістраваць выбаршчыка, які не быў зарэгістраваны; выбарчыя ўчасткі не мусяць дазваляць выбарцам рэгістравацца ў дзень галасавання".

³³ МНВ БДПЧ сістэматычна не фіксавала, колькі выбаршчыкаў было знята з рэгістрацыі. Пасля выбараў ЦВК паведаміла, што ў дзень выбараў па ўсёй краіне былі дададзены 4 422 выбаршчыкі.

³⁴ Іншыя выбарчыя матэрыялы і пратаколы дастаўляюцца ў адпаведныя АВК.

³⁵ Складанне спісаў выбарцаў мясцовымі выканаўчымі камітэтамі можа ўключаць праверку інфармацыі, пададзенай іншымі дзяржаўнымі органамі, аднак няма інструкцый па правядзенні перакрыжаванай праверкі.

назіральнікі ММНВ адзначылі вельмі нізкую цікавасць да праверкі. 1 лістапада ЦВК паведаміла пра 6 880 605 зарэгістраваных выбарцаў, але іх колькасць па выбарчых участках не публікуецца і іх спісы недаступныя для ўсеагульнага азнаямлення. У цэлым суразмоўцы ММНВ растлумачылі, што праз агульную адсутнасць доступу яны не могуць правесці дакладнасць спісаў выбарцаў.

Варта разгледзець пытанне аб распрацоўцы цэнтралізаванага, кампютарызаванага і агульнадаступнага рэестра выбаршчыкаў у адпаведнасці з правіламі абароны дадзеных. Колькасць выбаршчыкаў на выбарчым участку павінна быць абнародавана, каб спрыяць празрыстасці і надсправаздачнасці. Варта ўвесці законны тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія падлягаюць судоваму кантролю.

VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Кандыдатамі ў дэпутаты могуць быць выбарцы, узрост якіх на дзень выбараў дасягнуў 21 гадоў і якія пастаянна пражываюць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Закон не прадугледжвае крытэрыяў, што вызначаюць пастаяннае месца жыхарства. Кандыдаты з непагашанай судзімасцю ўдзельнічаць у выбарах не могуць, што накладвае несумярнае абмежаванне на правы кандыдатаў.³⁶

У мэтах забеспячэння выбарчых правоў, варта перагледзець абмежаванні правоў удзейнічаць у якасці кандыдата для фізічных асоб з нязнятай судзімасцю. Такія абмежаванні варта прымяняць толькі прапарцыянальна ўтворанаму злачынству. У законе варта дакладна вызначыць, што для мэтай вылучэння трэба разумець пад “пастаянным месцам жыхарства”.

Кандыдаты могуць вылучацца палітычнымі партыямі, зарэгістраванымі не пазней, чым за шэсць месяцаў да абвешчэння выбараў, працоўнымі калектывам і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Абмежаванне, якое тычыцца палітычных партый, зарэгістраваных незадоўга да выбараў, супярэчыць міжнародным абавязальніцтвам.³⁷ Хаця артыкул 5 Канстытуцыі прадугледжвае, што права ўдзельнічаць у выбарах маюць як палітычныя партыі, так і іншыя грамадскія аб'яднанні, Выбарчы кодэкс не дае грамадскім аб'яднанням права вылучаць кандыдатаў.³⁸ На практыцы грамадскія аб'яднанні часта забяспечвалі сваім чальцам, што прэтэндавалі на вылучэнні сваіх кандыдатур, іншыя спосабы падтрымкі.

³⁶ Параграф 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае дзяржавы "гарантаваць, што ажыццяўленне ўсіх вышэйпералічаных правоў чалавека і асноўных свабод не будзе падлягаць ніякім абмежаванням, акрамя тых, якія прадугледжаны законам і адпавядаюць абавязацельствам, прадугледжаным міжнародным правам, у прыватнасці Міжнародным пактам аб грамадзянскіх і палітычных правах, і іх міжнародным абавязацельствам, у прыватнасці Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека". Гл. таксама параграф 15 Заўваг агульнага парадку No25 МППП 1996 года.

³⁷ Параграф 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае краіны "забяспечыць [...] палітычныя партыі і арганізацыі неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, якія дазваляць ім саборнічаць адна з адной на аснове роўнасці перад законам і органамі ўлады".

³⁸ Артыкул 69 Канстытуцыі прадугледжвае, што грамадскія аб'яднанні, працоўныя калектывы і грамадзяне мусяць мець права вылучаць кандыдатаў "у адпаведнасці з законам". 25 кастрычніка Мінскі абласны суд адхіліў скаргу патэнцыйнага кандыдата, вылучанага грамадскім аб'яднаннем, і прышоў да высновы, што Выбарчы кодэкс канкрэтызуе канстытуцыйнае палажэнне пра тое, хто мае права вылучаць кандыдатаў. Паводле закона, грамадзяне не маюць доступу да Вышэйшага суда, каб абскардзіць патэнцыйныя парушэнні сваіх канстытуцыйных правоў. АВК не прынялі заявы 22 кандыдатаў, вылучаных грамадскім аб'яднаннем "Рух за свабоду".

Патэнцыйныя кандыдаты мусяць задэклараваць даходы і маёмасць, а вылучаныя ініцыятыўнымі групамі павінны сабраць не менш за 1 000 подпісаў у падтрымку – непарарцыйна вялікую колькасць.³⁹ АВК былі павінны правяраць толькі выбарку пададзеных подпісаў перад зацвярджэннем ці адхіленнем кожнай кандыдатуры, што супярэчыць міжнародным стандартам.⁴⁰ Працэс праверкі подпісаў не быў адкрытым для грамадскасці, і ўдзельнікі і назіральнікі не маглі назіраць ці праглядаць вынікі працэсу праверкі подпісаў. (глядзі таксама *Грамадзянскія і міжнародныя назіральнікі*).

Належыць прыняць прававыя і адміністрацыйныя меры, каб забяспечыць роўныя ўмовы для збору і праверкі подпісаў. Варта разгледзець пытанне аб памяншэнні патрабаванай колькасці подпісаў у падтрымку для рэгістрацыі кандыдата.

Выбарчы кодэкс прадугледжвае шматлікія падставы для адмовы кандыдатам у рэгістрацыі, у тым ліку праз нязначныя тэхнічныя недакладнасці, і дае АВК шырокую свабоду дзенняў у прымяненні гэтых палажэнняў.⁴¹ Кандыдаты маглі ўносіць праўкі ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці да 7 кастрычніка шляхам паўторнай падачы сваіх заяў, але АВК не былі абавязаны і не інфармавалі кандыдатаў пра выяўленыя недакладнасці.⁴²

З 703 вылучаных кандыдатаў было зарэгістравана 562, у тым ліку 151 жанчына (27%).⁴³ Усе АВК абвясцілі імёны зарэгістраваных кандыдатаў 17 кастрычніка, у апошні дзень вызначанага заканадаўствам тэрміну рэгістрацыі кандыдатаў.⁴⁴ Трыццаць два дзейныя дэпутаты былі зарэгістраваны як кандыдаты, а два дзейныя апазіцыйныя чальцы парламента былі вылучаны, але ім адмовілі ў рэгістрацыі праз несапраўднасць подпісаў у падтрымку.⁴⁵ Іншыя дэпутаты не імкнуліся да перавыбрання.⁴⁶ Агулам 131 кандыдату было адмоўлена ў рэгістрацыі.⁴⁷ Многія суразмоўцы ММНВ выказалі заклапочанасць адносна гэтых абмежавальных прававых норм і выбарачнага прымянення закона, асабліва падчас праверкі подпісаў, у выніку чаго не была зарэгістравана вялікая колькасць патэнцыйных кандыдатаў.

Дзеля павышэння інклюзіўнасці, празрыстасці і паслядоўнасці ў прымяненні, у Выбарчым кодэксе варта пранісаць выразныя і разумныя крытэрыі і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў. Дробныя недакладнасці ў дакументацыі кандыдатаў, уключаючы фінансавыя дэкларацыі, не

³⁹ У сярэднім 1 000 подпісаў прадстаўляе 1,6% усіх выбарцаў у акрузе. Раздзел I.1.3(ii) Кодэкса добрай практыкі 2002 года канстатуе, што “закон не павінен патрабаваць збору подпісаў больш як 1% выбарцаў у адпаведнай акрузе”

⁴⁰ Раздзел 1.3.iv. Кодэкса добрай практыкі 2002 года рэкамендуе: “праверка, па сутнасці, мусіць тычыцца ўсіх подпісаў; аднак як толькі будзе ўсталявана, што неабходная колькасць подпісаў сабрана, правяраць астатнія подпісы не трэба”.

⁴¹ Напрыклад, АВК могуць адмаўляць у рэгістрацыі праз недакладнасці ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці, перавышэнне службовых паўнамоцтваў для выбарчых мэт, злоўжыванне адміністрацыйнымі рэсурсамі і подкуп ці прымус выбарцаў падчас збору подпісаў.

⁴² Паводле ЦВК, гэта распаўсюджваецца і на іншыя дакументы, патрэбныя для вылучэння кандыдатаў.

⁴³ Агулам 325 кандыдатаў было вылучана палітычнымі партыямі, 81 – ініцыятыўнымі групамі, 38 – працоўнымі калектывамі, 31 – партыямі і ініцыятыўнымі групамі адначасова, 84 – працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі адначасова і адзін – усімі трыма спосабамі.

⁴⁴ Паводле ЦВК, усе кандыдаты рэгіструюцца ў адзін дзень, што дае ім аднолькавы час на правядзенне перадвыбарнай агітацыі.

⁴⁵ Алена Анісім і Ганна Канапацкая.

⁴⁶ У жніўні 2019 года старшыня ЦВК [публічна заявіла](#), што толькі траціна дзейных дэпутатаў павінна працягнуць свой мандат “на просьбу кіраўніка дзяржавы”.

⁴⁷ Паводле ЦВК, 53 – праз несапраўднасць ці недастатковую колькасць подпісаў у падтрымку, 52 – праз недакладнасці ў дэкларацыях аб даходах і маёмасці, 9 – праз няпоўны камплект дакументаў, 2 – праз непагашаную судзімасць, 3 – праз папярэджанні за парушэнне Выбарчага кодэкса да рэгістрацыі і 12 – на іншых падставах.

павінны прыводзіць да аўтаматычнай дыскваліфікацыі. Кандыдатам павінна быць прадастаўлена магчымасць выправіць дробныя альбо тэхнічныя памылкі ў іх заявах.

Пастановы ЦВК забаряюць праводзіць агітацыю, у тым ліку ў мэтах збору подпісаў. АВК выказаў некалькі папярэджанняў адносна агітацыі падчас збору подпісаў, некаторыя з якіх прывялі да адмены рэгістрацыі.⁴⁸ Некалькі кандыдатаў паведамлілі ММНВ пра складанасці, звязаныя з дастатковым інфармаваннем выбарцаў падчас збору подпісаў, якое не пацягнула б за сабой абвінавачанне ў перадвыбарнай агітацыі.

Кандыдатам могуць адмяніць рэгістрацыю на розных падставах, у тым ліку праз невыкананне патрабаванняў да перадвыбарнай агітацыі і агітацыйных матэрыялаў (у тым ліку даверанымі асобамі кандыдатаў), злоўжыванне дзяржаўнымі рэсурсамі і выкарыстанне замежнага фінансавання. Да дня выбараў была адменена рэгістрацыя 15 кандыдатаў, у тым ліку 10 праз парушэнні падчас перадвыбарнай агітацыі, 4 – праз немагчымасць атрымаць водпуск на пастаянным месцы працы, 1 – праз невыкананне патрабавання адносна месца жыхарства. У некаторых выпадках камісіі адмянялі рэгістрацыю кандыдатаў, спасылаючыся на тое, што іх заявы перадвыбарнай агітацыі парушалі правілы аб паклёпе, знявазе ці распальванні беспарадкаў, без папярэдняга рашэння суда і насуперак прынцыпу прэзюмпцыі невінаватасці.⁴⁹

У цэлым абмежавальныя палажэнні адносна рэгістрацыі кандыдатаў і карыстанне АВК дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі для адмаўлення кандыдатам у рэгістрацыі ці адмены іх рэгістрацыі на нязначных падставах паставілі пад пагрозу аб'ектыўнасць і ўсёахопнасць працэсу рэгістрацыі кандыдатаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам.⁵⁰

Закон варта перагледзець, каб гарантаваць, што адмена рэгістрацыі кандыдата - выключная мера, якая прымяняецца толькі ў выпадку грубых парушэнняў закона, вызначаных судом.

VIII. ВЫБАРЧАЯ КАМПАНИЯ

Перадвыбарная агітацыя пачалася 18 кастрычніка і скончылася апоўначы напярэдадні выбараў. Перадвыбарная агітацыя ў цэлым прайшла спакойна і малазаўважна і не выклікала вялікай грамадскай цікавасці. Вялікіх мітынгаў не праводзілася, а выкарыстанне агітацыйных матэрыялаў абмежавалася невялікімі плакатамі на спецыяльна выдзеленых дошках аб'яў. Хаця кандыдаты маглі ў цэлым свабодна праводзіць агітацыю, некаторыя з іх паведамлілі ММНВ пра атмасферу запужвання на фоне выпадкаў адмены рэгістрацыі кандыдатаў. ММНВ адзначыла,

⁴⁸ Кандыдатам ад АВК 98 і 105 з “Еўрапейскай Беларусі” (ЕБ) былі вынесены папярэджанні, у тым ліку за “прадстаўленне свайго руху”, да таго, як яны атрымалі адмову ў рэгістрацыі. Супраць кандыдата з БХД была ініцыявана справа аб адміністрацыйным правапарушэнні на падставе яго ўдзелу 16 верасня ў несанкцыянаваным мітынгу, які з’яўляўся мерапрыемствам па зборы подпісаў за іншага кандыдата. Кандыдат з АГП атрымаў папярэджанне ад АВК 105 у Мінску за перадвыбарную агітацыю падчас збору подпісаў, гэтак жа, як і некалькі кандыдатаў, якіх падтрымала ЕБ.

⁴⁹ Прэзюмпцыя невінаватасці замацавана ў артыкуле 26 Канстытуцыі. Параграф 5.19 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года агаворвае, што “кожны лічыцца невінаватым, пакуль яго віна не будзе даказана ў адпаведнасці з законам”. 7 лістапада Віцебская ТВК адмяніла рэгістрацыю кандыдата Юрыя Мельнікава праз меркаваны паклёп пасля таго, як кандыдат раскрытыкаваў карупцыйныя парушэнні на дзяржаўным прадпрыемстве, дзе ён працуе. Рашэнне ТВК было пакінута без змен Вышэйшым судом.

⁵⁰ Параграф 7.5 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года заклікае краіны-ўдзельніцы “паважаць права грамадзян дабівацца палітычных ці дзяржаўных пастоў у асабістай якасці ці ў якасці прадстаўніка палітычных партый ці арганізацый без дыскрымінацыі”. Раздзел I.1.1.d.iii. Кодэкса добрасумленных практык 2002 года рэкамендуе пры пазбаўленні асобы права быць выбранай захоўваць прынцып прапарцыйнасці.

што значная колькасць кандыдатаў устрымалася ад перадвыбарнай агітацыі, і гэта паставіла пад сумненне іх імкненне да сапраўднай канкурэнцыі на выбарах.⁵¹

Агітацыйная дзейнасць падчас кампаніі ўключала сустрэчы з выбаршчыкамі у памяшканнях і на адкрытым паветры і шырокі інфармацыйны ахоп праз платформы сацыяльных медыя. Паводле закону, кандыдаты маглі бясплатна арганізоўваць агітацыйныя мерапрыемствы ў большасці месцаў з двухдзённым перыядам паведамлення.⁵² Шмат кандыдатаў у размовах с МНВ БДПЧ апісалі перыяд выбараў як унікальную магчымасць перадаваць насельніцтву палітычныя паведамленні, дзякуючы менш абмежавальным умовам падчас выбарчай кампаніі.⁵³ АВК і ЦВК крытыкавалі той факт, што некаторыя кандыдаты выкарыстоўвалі перыяд перадвыбарнай кампаніі, каб публічна прапагандаваць свае палітычныя погляды і праграмы, а не заклікаць выбаршчыкаў да галасавання.⁵⁴

Закон прадугледжвае для кандыдатаў і іншых зацікаўленых асоб розныя магчымасці ўдзельнічаць у палітычных сходах. Надаўнія дапаўненні да закона “Аб масавых мерапрыемствах”, якія тычацца асоб, што не ўдзельнічаюць у перадвыбарнай агітацыі, прадугледжваюць паведамленне пра арганізацыю мерапрыемства, а не атрыманне на яго дазволу, але толькі тады, калі мерапрыемства арганізуецца ў пэўных вызначаных месцах. Колькасць такіх пляцовак абмежаваная, і яны нязручна размешчаны.⁵⁵ У 2019 Савет Міністраў вызначыў парадак аплаты правядзення масавых мерапрыемстваў.⁵⁶ Хаця кандыдаты вызвалены ад гэтай аплаты, некаторыя суразмоўцы ММНВ выказалі заклапочанасць, што такая мера можа паўплываць на магчымасць іншых зацікаўленых асоб праводзіць масавыя мерапрыемствы ў перыяд перадвыбарнай агітацыі. Такім чынам, гэтыя абмежаванні перашкаджаюць рэалізацыі свабоды сходаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам АБСЕ.⁵⁷

⁵¹ Па дадзеных ЦВК, 26 і 32 адсоткаў кандыдатаў не выкарыстоўвалі свой бясплатны эфірны ТБ і радыё адпаведна. У дэбатах прыняло ўдзел толькі 36 адсоткаў кандыдатаў. Старшыня ЦВК [выказала](#) занепакоенасць тым, што каля 200 кандыдатаў (40 адсоткаў) былі пасіўнымі і не прадставілі свае выбарчыя платформы для бясплатнай публікацыі ў паперах.

⁵² За выключэннем некаторых забароненых месцаў, такіх, як урадавыя будынкі, ваенныя часткі, суды, транспартныя вузлы і некалькі плошчаў.

⁵³ Гэтыя суб'екты апісалі перашкоды для палітычнай дзейнасці па-за межамі афіцыйных перыядаў перадвыбарнай кампаніі, напрыклад, агульны недахоп рэсурсаў для арганізацыі сходаў, часткова з-за накладзеных плацяжоў і абмежаваных альбо адсутнічаючых магчымасцей для выступу ў СМІ.

⁵⁴ Такая крытыка назіралася ў некалькіх выпадках у Брэсце, Гродна, Мінску і Віцебску.

⁵⁵ Усяго па краіне ёсць менш за 100 вызначаных месцаў, у тым ліку 6 у Мінску, 3 – у Віцебску і па 2 ў Брэсце, Гродна і Магілёве. Гэтыя пляцоўкі часта размяшчаюцца ў парках далёка ад жылых раёнаў, плошчаў ці транспартных вузлоў.

⁵⁶ Плата вар'юецца ад прыкладна 76,50 да 6 375 беларускіх рублёў за мерапрыемства для больш чым 1 000 удзельнікаў і спаганяецца для кампенсацыі выдаткаў на забеспячэнне грамадскага парадку (1 еўра прыкладна адпавядае 2,26 беларускім рублям). Арганізатары мерапрыемства ў гонар Дня волі ў Мінску ў сакавіку паведамлілі ММНВ, што яны павінны ўладам каля 8 000 беларускіх рублёў. У параграфу 76 [даклада 2019 года Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі](#) адзначаецца, што “патрабаванне ад арганізатараў плаціць за такія паслугі неапраўдана абмяжоўвае магчымасць некаторых асоб карыстацца сваім законным правам на свабоду сходаў”. Гл. таксама параграф 32 Гл. Таксама пункт 32 [Кіраўніцтва БДПЧ за свабоду мірных сходаў 2010 г.](#), у якім гаворыцца, што “выдаткі на забеспячэнне належнай бяспекі (уключаючы кіраванне рухам і натоўпам) павінны цалкам пакрывацца дзяржаўнымі органамі. Дзяржава не павінна спаганяць дадатковую фінансавую плату за забеспячэнне належнай аховы здароўя. [...] Аналагічна, адказнасць за ўборку пасля грамадскага сходу павінна ляжыць на муніцыпальных уладах”.

⁵⁷ Артыкул 21 МПГПП гарантуе права на мірныя сходы. Гл. таксама параграф 9.2 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

Права на свабодныя сходы павінна выконвацца ў адносінах да ўсіх выбарчых і палітычных зацікаўленых асоб да, падчас і пасля выбараў. Улады павінны зняць плату за правядзенне любых публічных мерапрыемстваў.

АВК выносілі папярэджанні, што фактычна абмяжоўвала крытыку ўраду ў заявах перадвыбарнай агітацыі і ў выніку прывяло да адмены рэгістрацыі некаторых кандыдатаў,⁵⁸ што супярэчыць прынцыпу свабоды выказвання меркаванняў і абавязальніцтвам АБСЕ.⁵⁹ Некалькі кандыдатаў ад Еўрапейскай Беларусі (ЕБ) і АГП у Мінску паведамлілі, што перад запісам іх зваротаў для тэлебачання і радыё ім прадставілі спіс забароненых слоў і выразаў. ЕБ таксама паведаміла, што пасля таго, як рэгістрацыя шасці іх кандыдатаў была адменена, астатнія восем вырашылі зменшыць крытычнасць сваіх заяў перадвыбарнай агітацыі..

Паводле пастановы ЦВК, копіі падрыхтаваных кандыдатамі агітацыйных матэрыялаў перад распаўсюджаннем мусілі прадстаўляцца на разгляд АВК. Некаторыя кандыдаты, з якімі сустрэлася ММНВ, паведамлілі, што іх агітацыйныя матэрыялы зацвярджаліся АВК перад распаўсюджаннем, што назіралася ў некаторых выпадках.⁶⁰ Некаторыя кандыдаты ад апазіцыі паведамлялі пра выпадкі, калі друкарні адмаўляліся друкаваць агітацыйныя матэрыялы.⁶¹

Шэраг праурадавых грамадскіх аб'яднанняў і палітычных партый субсідуюцца дзяржавай.⁶² Некаторыя з іх садзейнічалі рэгістрацыі праўрадавах кандыдатаў і актыўна за іх агітавалі, а таксама вылучылі вялікую колькасць чальцоў выбарчых камісій і назіральнікаў.⁶³ Праўладныя кандыдаты мелі прывілеяваны доступ да працоўных калектываў, да якіх некаторыя

⁵⁸ АВК выносілі папярэджанні некаторыя кандыдатам за адсутнасць на агітацыйных матэрыялах выходных дадзеных (АВК 4, 41, 77, 96, 99, 110), за адсутнасць паведамлення пра агітацыйнае мерапрыемства (АВК 4, 19, 46, 77), за тое, што кандыдаты не ўзялі водпуск на пастаянным месцы працы (АВК 4, 58, 72, 79, 94), за паклёп (АВК 18, 25, 99). Адаму кандыдату адмянілі рэгістрацыю 24 кастрычніка за парушэнні выбарчай кампаніі, але ён вырашыў працягнуць агітацыю, пакуль абскарджвалася рашэнне АВК. Пасля гэтага была распачатая адміністрацыйная справа ў дачыненні да кандыдата і яе даверанай асобы за парушэнне закона аб масавых мерапрыемствах, у выніку якога былі накладзены тры штрафы на суму 3952 BYN.

⁵⁹ Гл. артыкул 19 МПГПП і раздзел 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

⁶⁰ АВК 32 паведаміў ММНВ, што яны абавязаныя сачыць за правільнасцю афармлення друкаваных матэрыялаў і правяраць, ці няма ў іх заклікаў да гвалту. АВК 103 паведаміў ММНВ, што яны адказны за зацвярджэнне матэрыялаў. Усе АВК у Віцебску і АВК 39 сцвярджалі, што правяраюць агітацыйныя матэрыялы ў інфармацыйных мэтах.

⁶¹ У Гомелі кандыдатам ад АГП адмовілі дзве друкарні. У Мазыры кандыдату ад Партыі БНФ адмовілі ў друкарні і паведамлілі, што патрэбна атрымаць дазвол ад АВК 42. У Бабруйску выдавецтва афіцыйна паведаміла кандыдата ад АГП, што не мае магчымасці друкаваць з-за тэхнічных праблем, але ў прыватным парадку яго нібыта просяць зняць сваю крытыку ў дачыненні да прэзідэнта, калі ён хоча атрымаць друкаваныя матэрыялы.

⁶² Напрыклад, у адпаведнасці з [пастановай Савета Міністраў ад красавіка 2013 г.](#) Камуністычная партыя Беларусі, Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці, Белая Русь і шэраг іншых грамадскіх аб'яднанняў карыстаюцца льготным абыходжаннем з боку дзяржавы у выглядзе зніжак на арэнду офісных памяшканняў.

⁶³ “Белая Русь” паведаміла ММНВ, што каля 170 яе чальцоў было зарэгістравана ў якасці кандыдатаў і што 161 мясцовае аддзяленне аб'яднання выкарыстоўвалася як штаб-кватэра перадвыбарнай агітацыі; Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі адзначыў, што актыўна падтрымлівае дзесяць кандыдатаў.

апазіцыйныя кандыдаты, як яны паведамлялі, не мелі доступу.⁶⁴ У некалькіх выпадках ММНВ адзначыла, што супрацоўнікі дзяржаўных устаноў удзельнічалі ў агітацыі за праўрадавых кандыдатаў, а таксама ў падштурхоўванні супрацоўнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў і іншых дзяржаўных устаноў да наведвання мерапрыемстваў перадвыбарнай агітацыі.⁶⁵ Назіральнікі ММНВ таксама атрымалі вялікую колькасць паведамленняў пра ціск на дзяржаўных службоўцаў, настаўнікаў, студэнтаў і іншых асоб з мэтай прымусіць іх наведваць мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі, выступіць у якасці мясцовых назіральнікаў ад праўрадавых партый і аб'яднанняў ці прагаласаваць на карысць праўрадавых кандыдатаў. Няроўны доступ такіх кандыдатаў да дзяржаўных рэсурсаў паставіў пад пагрозу прынцып раздзялення дзяржавы і партыі і стварыў празмерныя перавагі, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.⁶⁶

Улады павінны гарантаваць праз прававыя і адміністрацыйныя меры ўмовы для таго, каб агітацыя адбывалася без злоўжывання службовым становішчам, ціску да ўдзела на супрацоўнікаў або падтрымкі з боку дзяржаўных прадпрыемстваў або асацыяцый, якія субсідуюцца дзяржавай.

У апошнія дні перадвыбарнай агітацыі прынамсі адзін кандыдат і некалькі давераных асоб кандыдатаў і палітычных актывістаў былі часова затрыманыя падчас ці пасля палітычных і агітацыйных мерапрыемстваў.⁶⁷ Некалькі разоў МНС БДПЧ назірала за падзеямі ў акцыях апазіцыйных кандыдатаў на адкрытым паветры, якія фіксаваліся на відэа невядомымі асобамі, не звязанымі з кандыдатамі ці нейкімі сродкамі масавай інфармацыі.⁶⁸ У Мінску міліцыя распачала адміністрацыйную справу супраць непаўналетняга палітычнага актывіста за ўдзел у несанкцыянаванай акцыі падчас мерапрыемства, арганізаванага кандыдатам у дэпутаты. У паслявыбарчы перыяд супраць шэрагу апазіцыйных актывістаў, блогераў і членаў партыі была распачатая адміністрацыйная справа ў сувязі з дзейнасцю, звязанай з агітацый, якая прывяла да штрафаў і ў адным выпадку да арышту.⁶⁹

Улады павінны забяспечыць, што кандыдаты, выбаршчыкі і назіральнікі могуць ажыццяўляць свае грамадскія і палітычныя правы, не асцерагаючыся пакарання, адміністрацыйных

⁶⁴ МНВ БДПЧ назірала за 50 агітацыйных мерапрыемстваў на працягу ўсяго выбарчага перыяду: 21 мерапрыемства у памяшканні, арганізаванае праўладнымі кандыдатамі і 2 кандыдатаў ад апазіцыі, а таксама 21 акцыя на паветры апазіцыйных кандыдатаў і 6 праўладных кандыдатаў. У акцыях мерапрыемствах у памяшканнях праўладных кандыдатаў у асноўным удзельнічалі супрацоўнікі дзяржаўных устаноў, такіх як школы, дзіцячыя сады, установы аховы здароўя і дзяржаўныя прадпрыемствы.

⁶⁵ Назіралася ў Мінску, Брэсце, Гомелі, Гродне, Магілёве, Бабруйску, Оршы і Віцебску.

⁶⁶ Гл. параграфы 5.4 і 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Гл. таксама артыкул 10 Канвенцыі СНД аб стандартах дэмакратычных выбараў, выбарчых правоў і свабод.

⁶⁷ У Гомелі дзве давераныя асобы кандыдатаў і адзін кандыдат былі часова затрыманыя. У Мінску некалькі палітычных актывістаў, у тым ліку адзін апазіцыйны кандыдат, былі затрыманыя міліцыяй і, паводле надзейных крыніц, пацярпелі ад жорсткага абыходжання; рэгістрацыю гэтага кандыдата адмянілі на наступны дзень пасля інцыдэнта. 15 лістапада некалькі апазіцыйных актывістаў было, як мяркуецца, затрымана міліцыяй падчас пратэсту ў Мінску. У Століне зарэгістраваны кандыдат паведаміў пра пагрозы, сачэнне і пра тое, што яго здымалі на відэакамеру. Ён заявіў, што звяртаўся у міліцыю, але безвынікова.

⁶⁸ Назіралася у Брэсце і Мінску.

⁶⁹ 29 лістапада Полацкі акруговы суд ужыў санкцыю 15-дзённага адміністрацыйнага арышту да блогера, які 12 лістапада падзяліўся ў Facebook запрашэннем на акцыю. 2 снежня суд Першамайскага раёна Мінска прызнаў сябра АГП вінаватым у ўдзеле ў агітацыйным мерапрыемстве 8 лістапада і аштрафаваў яго на 637 BYN. 5 снежня суд Цэнтральнага раёна Мінска разгледзеў некалькі спраў, звязаных з мітынгамі, якія прайшлі ў Мінску 8 і 16 лістапада, за якія некалькім удзельнікам былі накладзены адміністрацыйныя штрафы ў памеры ад 765 да 1275 BYN. Праваабаронцы за свабодныя выбары паведамлілі, што супраць больш як дваццаці чалавек, якія ўдзельнічалі ў акцыях апазіцыі, распачатая адміністрацыйная справа.

дзеянняў або запалохвання. Улады таксама павінны хутка расследаваць і рэагіраваць на звесткі аб такіх дзеяннях.

IX. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ

Кандыдаты могуць фінансаваць сваю кампанію з уласных сродкаў ці з ахвяраванняў ад грамадзян і юрыдычных асоб.⁷⁰ Ахвяраванні з ананімных ці замежных крыніц, ад дзяржаўных ці тых, якія фінансуюцца дзяржавай, рэлігійных ці дабрачынных арганізацый забаронены. Рэгістрацыя кандыдатаў, якія перавысілі ліміт выдаткаў на больш чым 20% ці атрымалі фінансаванне з забароненых крыніц, можа быць адменена. Некаторыя ўдзельнікі выбараў зноў адзначылі праблему, якая была актуальнай і для гэтых выбараў, што выбарцы і бізнес не ахвяруюць на перадвыбарную агітацыю апазіцыйных кандыдатаў праз страх пераследу. Шэраг палітычных партый, арганізацый грамадзянскай супольнасці і іншыя суразмоўцы ММНВ адзначылі, што абмежаваная колькасць прыватных ахвяраванняў у спалучэнні з адсутнасцю прамога дзяржаўнага фінансавання істотна абмяжоўвала магчымасці кандыдатаў у правядзенні перадвыбарнай агітацыі.⁷¹

Можна было б разгледзець магчымасць паўторнага ўвядзення прамога дзяржаўнага фінансавання кампаніі ў якасці сродку забеспячэння роўных умоў сярод кандыдатаў.

Пасля рэгістрацыі кандыдаты маглі засноўваць выбарчыя фонды. Кандыдаты не маглі атрымліваць ахвяраванні на перадвыбарную агітацыю і выдаткоўваць сродкі да рэгістрацыі, у тым ліку падчас збору подпісаў. Усе ахвяраванні і выдаткі мусілі праходзіць праз спецыяльны банкаўскі рахунак у дзяржаўным банку (“Беларусбанк”). Па стане на 14 лістапада каля 140 (25%) кандыдатаў не адкрылі выбарчы рахунак на мэты агітацыйных ахвяраванняў і выдаткаў, што быццам адлюстроўвае адсутнасць агітацыйнай дзейнасці. Некаторыя кандыдаты паведамлілі ММНВ, што празмерная зацягнутасць банкаўскіх працэдур з’яўляецца істотным фактарам, які стрымлівае патэнцыйных спонсараў. АВК штотыдзень атрымлівалі ад “Беларусбанка” інфармацыю пра ўсе аперацыі па рахунках кандыдатаў. Паводле патрабаванняў, якія былі ўсталяваны пастановамі ЦВК, АВК публікавалі зводную інфармацыю пра ахвяраванні і выдаткі на вэб-сайтах мясцовых выканаўчых камітэтаў, хаця і нерэгулярна.⁷² Некаторыя кандыдаты паведамлілі ММНВ, што празмерная зацягнутасць банкаўскіх працэдур з’яўляецца істотным фактарам, які стрымлівае патэнцыйных спонсараў.

У адпаведнасці з Выбарчым кодэксам, кандыдаты падавалі ў АВК прамежкавыя фінансавыя справаздачы за дзесяць дзён да дня выбараў і выніковыя справаздачы праз пяць дзён пасля выбараў.⁷³ АВК паведамлілі ММНВ, што ў большасці выпадкаў праверка справаздачы праводзілася чальцамі камісіі аднаасобна. Большасць акруговых камісій, якія наведала МНВ БДПЧ, спынілі сваю дзейнасць на працягу трох дзён пасля дня выбараў да заканчэння тэрміну падачы выніковых справаздач, што выклікала сумневы ў тым, ці былі атрыманы і разгледжаны канчатковыя справаздачы кандыдатаў. Закон не патрабуе публікацыі ці аўдыту прамежкавых

⁷⁰ Грамадзяне могуць ахвяраваць сумы да 127,5 беларускіх рублёў, а юрыдычныя асобы – да 255 беларускіх рублёў. Выдаткі на перадвыбарную агітацыю кандыдата не могуць перавышаць 25 500 беларускіх рублёў.

⁷¹ Міністэрства юстыцыі паведаміла БДПЧ МНВ, што праект закона аб палітычных партыях не прадугледжвае дзяржаўнага фінансавання палітычных партый.

⁷² Некаторыя вэб-сайты не публікуюць абнаўленняў, якія публікуюць свае веды для падтрымання, і не падаюць сапраўдную інфармацыю.

⁷³ Шаблон прамежкавай і выніковай справаздачы, уключаючы падрабязны пералік ахвяраванняў і выдаткаў, прадугледжаны пастановай ЦВК.

фінансавых справаздач кандыдатаў, што зніжае празрыстасць фінансавання кампаніі і эфектыўнасць кантролю.⁷⁴

Незалежнаму, бесстаронняму і прафесійнаму органу належыць правяраць фінансавыя справаздачы на аснове справядлівых і аб'ектыўных крытэрыяў Для павышэння празрыстасці кампаніі, фінансавыя справаздачы, у тым ліку ўсе дадзеныя аб даходах і выдатках, павінны быць своєчасова апублікаваныя.

X. СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

A. АГЛЯД МЕДЫЯ-АСЯРОДДЗЯ

Беларуская медыя-прастора ўключае 99 тэлеканалаў і 174 станцыі радыёвяшчання, у тым ліку 44 дзяржаўныя тэлеканалы і 147 дзяржаўных радыёстанцый. Дзяржаўныя СМІ атрымліваюць фінансавую дапамогу ад ураду, маюць перавагі ў дзяржаўных сетках распаўсюджвання прэсы і прывілеяваны доступ да інфармацыі. Большасць удзельнікаў выбарчага працэсу паведамлілі ММНВ, што незалежныя СМІ звычайна ўстрымліваюцца ад асвятлення палітычных пытанняў праз страх пераследу, у той час як дзяржаўныя СМІ не даюць крытычнай палітычнай інфармацыі і ўзгадняюць свае рэдакцыйныя палітыкі з дзяржаўнай праграмай; некаторыя асобы паведамлілі, што незалежныя СМІ звычайна ўстрымаюцца ад асвятлення палітычных тэм, з-за страху пакарання. У цэлым гэта абмяжоўвае плюралізм і ўстойлівасць незалежных СМІ.⁷⁵

Электронныя і друкаваныя СМІ мусяць рэгістравацца ў Міністэрстве інфармацыі; рэгістрацыя анлайн-медыя добраахвотная. Прадстаўнікі замежных СМІ, якія ажыццяўляюць сваю дзейнасць у краіне без акрэдытацыі Міністэрства замежных спраў, часта штрафуюцца.⁷⁶ Назіральнікам ММНВ паведамлілі, што некаторыя прадстаўнікі СМІ сутыкнуліся са складанасцямі ў атрыманні акрэдытацыі.⁷⁷ Раней Прадстаўнік АБСЕ па свабодзе СМІ заклікаў улады перагледзець патрабаванні да акрэдытацыі, каб палепшыць умовы працы прадстаўнікоў СМІ. Суразмоўцы ММНВ паведамлілі пра некалькі выпадкаў, калі блогеры пацярпелі ад публічнага пераследу з боку службовых асоб і дзяржаўных СМІ.⁷⁸

Як ужо рэкамендавалася раней, акрэдытацыю журналістаў варта перагледзець, каб яна паляпшала ўмовы іх працы, а не дзейнічала ў якасці дазволу на працу. Пазаштатныя і анлайн-

⁷⁴ Артыкул 7.3 Канвенцыі ААН супраць карупцыі патрабуе ад дзяржаў “разгледзець магчымасць прыняцця належных заканадаўчых і адміністрацыйных меры згодна з мэтамі дадзенай Канвенцыі і ў адпаведнасці з фундаментальнымі прынцыпамі свайго ўнутранага заканадаўства з тым, каб узмацніць празрыстасць у фінансаванні кандыдатаў на выбарныя публічныя пасады і, дзе гэта можа прымяняцца, фінансаванні палітычных партый”. Гл. Таксама параграф 111 [Вынікаў ацэнкі трэцяга раўнда ГРЭКА 2017 года](#).

⁷⁵ Параграф 26 Маскоўскага дакумента АБСЕ 1991 года даручае краінам-удзельніцам “не дапускаць дыскрымінацыі ў дачыненні да незалежных сродкаў інфармацыі ў тым, што тычыцца іх доступу да інфармацыі, матэрыялаў і тэхнічных сродкаў”. Гл. таксама параграф 26 [Дэкларацыі стамбульскай сустрэчы АБСЕ 1999 года](#) і параграф 5.2.3 Рэзалюцыі ПАСЕ 2172 (2017).

⁷⁶ Паводле Беларускай асацыяцыі журналістаў, у лістападзе 2019 года журналістаў, якія працуюць на “Белсаце” і “Радыё Рацыя”, аштрафавалі ў суме на 37 102 беларускія рублі па артыкуле 22.9 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях.

⁷⁷ Напрыклад, “Белсат” тры разы падаваў заяву на акрэдытацыю; апошняя заява разглядаецца з лютага 2019 года. Міністэрства замежных спраў не абавязана паведамляць заяўніку прычыну адмовы.

⁷⁸ 12 лістапада 2019 года вядомага блогера Сцяпана Nexta аштрафавалі на 3 000 беларускіх рублёў за паклёп на дзяржаўнага чыноўніка. У красавіку 2019 года блогер Сяргей Пятрухін быў прызнаны вінаватым у паклёпе на міліцыянера, аштрафаваны на 9 180 беларускіх рублёў і абавязаны да кампенсацыі маральнай шкоды ў 7 500 беларускіх рублёў.

журналісты павінны карыстацца тым жа статусам, што і іншыя журналісты без дыскрымінацыі.

В. ПРАВАВАЯ БАЗА

Канстытуцыя гарантуе свабоду выказвання меркаванняў і забараняе цэнзуру, аднак заканадаўчая база ўтрымлівае шэраг празмерных абмежаванняў гэтых правоў. Паклёп і публічная знявага застаюцца крымінальнымі злачынствамі з больш строгімі мерамі пакарання, якія накладваюцца ў выпадках, звязаных з дзяржаўнымі службовымі асобамі, і такія выпадкі выкарыстоўваліся для ціску на журналістаў.⁷⁹ Прававая база ўтрымлівае шырокую фармулёўку інфармацыі, якая забароненая для распаўсюджвання, і прадугледжвае адміністрацыйныя і крымінальныя санкцыі за распаўсюджванне.⁸⁰ Дапаўненні 2018 года ў Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях увялі штраф за распаўсюджванне забароненай інфармацыі, у тым ліку ў інтэрнэце.⁸¹ Публічныя заклікі да байкатавання выбараў забаронены, як і асвятленне такіх заклікаў у СМІ, што супярэчыць міжнародным стандартам.⁸² Многія прадстаўнікі СМІ расказалі ММНВ пра распаўсюджваную практыку самацэнзуравання з мэтай пазбегнуць судавага пераследу.

Прававую базу для сродкаў масавай інфармацыі трэба рэфармаваць, каб забяспечыць поўную абарону прынцыпу свабоды слова і друку і роўны доступ да інфармацыі для журналістаў. Дыфамачыю і публічную знявагу трэба дэкрыміналізаваць на карысць грамадзянскіх санкцый, якія павінны быць строга прапарцыйныя ўтворанай шкодзе.

Дапаўненні 2018 года да закона “Аб сродках масавай інфармацыі” ўвялі дадатковыя прадпісанні адносна працы анлайн-медыя і былі раскрытыкаваны Прадстаўніком АБСЕ па свабодзе СМІ як “празмерныя і непарацыйныя”.⁸³ Новыя прадпісанні даюць Міністэрству інфармацыі шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы па абмежаванні доступу да вэб-сайтаў без рашэння суда па выніках іх уласнага маніторынгу ці паведамлення з боку іншых дзяржаўных

⁷⁹ У красавіку 2019 года супрацоўнікі праваахоўных органаў у межах крымінальнай справы аб паклёпе абшукалі офіс журналістаў “Белсат ТВ” і забралі носьбіты інфармацыі і ноўтбукі. Прадстаўнік АБСЕ па свабодзе СМІ ўжо заклікаў улады да дэкрыміналізацыі паклёпу, апошнім разам у [красавіку 2019 года. Рашэнне No 3/18 Савета міністраў замежных спраў АБСЕ ад 2018 года](#) заклікае краіны-ўдзельніцы “гарантаваць, што законы пра паклёп не прадугледжваюць празмернай адказнасці ці пакарання, якія могуць зменшыць бяспеку журналістаў і/ці эфектыўна накласці на іх цэнзуру і перашкодзіць выконваць сваю місію па інфармаванні грамадскасці, і, калі неабходна, перагледзець і адмяніць гэтыя законы”.

⁸⁰ Артыкул 22.9 КаАП прадугледжвае штраф да 5100 еўра за распаўсюд забароненай інфармацыі і да 12 750 еўра за неаднаразовае парушэнне закона аб СМІ. Крымінальны кодэкс прадугледжвае санкцыі за распаўсюджванне несапраўднай інфармацыі аб палітычных, сацыяльных, ваенных ці міжнародных справах Беларусі альбо прававых умовах яе грамадзян, якая дыскрэдытуе краіну ці яе ўлады - два гады пазбаўлення волі.

⁸¹ Артыкул 38 закона “Аб сродках масавай інфармацыі”, які шырока вызначае забароненую інфармацыю, згадвае ў тым ліку “інфармацыю, распаўсюджванне якой можа нанесці шкоду нацыянальным інтарэсам Беларусі”, якая “забаронена іншымі заканадаўчымі актамі”.

⁸² Параграф 28 [Заўвага агульнага парадку No 34 КПЧ ААН](#) да артыкула 19 МПГПП канстатуе, што “ў той час, як дапускаецца абарона выбарцаў ад формаў выказвання меркаванняў, якія маюць на ўвазе запалохванне ці прымус, такія абмежаванні не павінны перашкаджаць палітычным дыскусіям, у тым ліку, напрыклад, заклікам да байкатавання неабавязковага галасавання”.

⁸³ Гл. заяву Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ [ад 18 чэрвеня 2018 года](#).

органаў.⁸⁴ Паводле Міністэрства інфармацыі, абмежаванне доступу да вэб-сайтаў ужываецца толькі ў выключных выпадках.⁸⁵ У дадатак, аператары анлайн-медыя павінны збіраць і захоўваць персанальныя дадзеныя асоб, якія каментуюць артыкулы ў інтэрнэце, і падаваць гэтыя дадзеныя на запыт праваахоўных органаў. Некалькі суразмоўцаў ММНВ адзначылі, што гэтыя меры садзейнічаюць самацэнзуры і абмяжоўваюць грамадскую дыскусію.

Рапешні аб абмежаванні доступу да вэб-сайтаў і іншых рэсурсаў у Інтэрнэту, уключаючы поўны спіс заблакаваных сайтаў, павінны быць празрыстымі і падлягаць судоваму кантролю.

У час перадвыбарнай агітацыі ўсе кандыдаты мелі права зрабіць у дзяржаўных СМІ пяціхвілінны зварот у прайм-тайме і бясплатна апублікаваць сваю праграму ў дзяржаўнай газеце ці газеце, якая фінансуецца дзяржавай.⁸⁶ Звароты кандыдатаў былі запісаны на студыі адпаведнага дзяржаўнага тэлеканала і суправаджаліся сурдаперакладам ці субтытрамі. Большасць кандыдатаў не набывала дадатковы рэкламны час у дзяржаўных ці прыватных СМІ, прычым некаторыя СМІ не падрыхтавалі прайс-ліст. У дадатак да бясплатнага эфірнага часу кожны кандыдат мог адзін раз паўдзельнічаць у дэбатах на дзяржаўным тэлебачанні, падаўшы заяву ў АВК, і 202 кандыдаты (36%) гэта зрабілі.⁸⁷ Усе дэбаты былі загадзя запісаны і пачалі трансляцца 29 кастрычніка. Фармат дэбатаў не даў магчымасці для змястоўнага дыялогу паміж кандыдатамі, а ўдзел праўрадавых кандыдатаў быў абмежаваны. Прынамсі сем зваротаў кандыдатаў не трапілі ў эфір, што адмоўна паўплывала на магчымасць кандыдатаў свабодна данесці да выбарцаў сваю праграму.⁸⁸

Міністэрства інфармацыі з'яўляецца асноўным органам, які рэгулюе СМІ. Не існуе самастойнага органа для кантролю выканання правіл асвятлення перадвыбарнай агітацыі СМІ і заканадаўчая база не ўстанаўлівае асобны механізм вырашэння скаргаў, звязаных са СМІ.

⁸⁴ Параграф 3а [Сумеснай дэкларацыі аб свабодзе выказвання меркаванняў і інтэрнэту](#) 2011 года спецыяльнага дакладчыка ААН па свабодзе меркаванняў і выказванняў, Спецыяльнага дакладчыка АБСЕ АБСЕ і Спецыяльнага дакладчыка Арганізацыі амерыканскіх дзяржаў па свабодзе слова і Афрыканскай камісіі па правах людзей і правоў людзей, Спецыяльнага дакладчыка па пытаннях свабоды слова і доступу да інфармацыі канстатуе, што “абавязковае блакаванне цэлых вэб-сайтаў, IP-адрасоў, партоў, сеткавых пратаколаў ці тыпаў выкарыстання (такіх, як узаемадзеянне праз сацыяльныя сеткі) – гэта надзвычайная мера, аналагічная забароне газеты ці станцыі вяшчання, якая можа абгрунтоўвацца толькі ў адпаведнасці з міжнароднымі стандартамі, напрыклад, калі ёсць патрэба абараніць дзяцей ад сэксуальных дамаганняў”. У пастанове Савета міністраў АБСЕ 2018 года па пытаннях бяспекі журналістаў дзяржавы-ўдзельніцы пацвердзілі, што права на свабоднае выказванне меркаванняў прадугледжвае свабоду выказвання меркаванняў, атрымання і распаўсюджвання інфармацыі і ідэй без умяшання дзяржаўных органаў і незалежна ад межаў. У Дэкларацыі АБСЕ па лічбавай эканоміцы 2018 года дзяржавы-ўдзельніцы абавязаліся забяспечыць як мага большы доступ да Інтэрнэту і прызналі яго перавагі. Яны прызналі, што свабодны праток і доступ да інфармацыі, у тым ліку ў Інтэрнэце, неабходныя для лічбавай эканомікі і карысныя для развіцця.

⁸⁵ Напрыклад, неаднаразова папярэджанні МУС ці іншых органаў за парушэнні заканадаўства, распаўсюджванне забароненай інфармацыі, такой як дзяржаўная таямніца, падбукторванне да вайны, экстрэмізм, паклёп і знявага (у тым ліку ў дачыненні да дзяржаўных чыноўнікаў і прэзідэнта).

⁸⁶ У горадзе Мінску бясплатны эфірны час прапаноўваўся на канале “Беларусь 3”, які, як правіла, не з’яўляецца крыніцай палітычнай інфармацыі. Агулам у тэлеэфір выйшла 414, а ў радыёэфір – 383 звароты кандыдатаў. Праграмы 20 кандыдатаў публікаваліся ў агульнанацыянальных газетах, якія яны абралі дзеля ахопу больш значнай аўдыторыі.

⁸⁷ Усяго было пададзена 267 кандыдатаў, але ў некаторых выпадках у адпаведнай акрузе апаненты не падалі заяўкі.

⁸⁸ У большасці выпадкаў кандыдатам адмовілі ці дэбаты былі зняты з эфіру праз парушэнне артыкула 75 Выбарчага кодэкса, які сярод іншага забараняе заклікі да гвалтоўнага змянення канстытуцыйнага ладу і байкатавання выбараў, распальванне сацыяльнай варожасці, а таксама паклёп і публічныя знявагі. Парушэнне гэтага артыкула можа пацягнуць за сабой адмену рэгістрацыі. Дэбаты здымаліся з эфіру, калі адзін з удзельнікаў парушаў закон. 23 кастрычніка старшыня ЦВК заявіла, што гэтая мера можа прымяняцца да заклікаў да “звяржэння канстытуцыйнага ладу” ці “распальвання баспарадкаў” у выступак кандыдатаў і ў сацыяльных сетках.

Атрымаўшы такую скаргу, ЦВК можа выдаць толькі неабавязковыя рэкамендацыі сродкам масавай інфармацыі.

Як і на папярэдніх выбарах, ЦВК стварыла Назіральны савет па СМІ (НСС) з чальцоў, рэкамендаваных Міністэрствам інфармацыі СМІ, і журналісцкіх аб'яднанняў, каб даваць рэкамендацыі па скаргах і абмеркаваннях, звязаных з СМІ, якія падавалі кандыдаты і грамадзяне.⁸⁹ НСС правёў два пасяджэнні з удзелам старшыні і сакратара ЦВК для абмеркавання сямі скаргаў, звязаных з СМІ.⁹⁰ Пасяджэнні НСС не былі адкрыты ні для грамадскасці, ні для заяўнікаў, і выніковыя рэкамендацыі не публікаваліся. Ніводная з гэтых скаргаў не разглядалася на адкрытых пасяджэннях ЦВК, усе былі адхілены старшынёй у пісьмовым выглядзе, што знізіла празрыстасць. Склад НСС не забяспечвае яго бесстароннасці і эфектыўнасці, што разам з адсутнасцю сістэматычнага маніторынгу СМІ перашкодзіла эфектыўнаму нагляду за СМІ падчас выбарчай кампаніі.

Нагляд за сродкамі масавай інфармацыі ў выбарчых кампаніях павінен ажыццяўляцца незалежным кантрольным органам з адпаведнымі механізмамі забеспячэння збалансаванага складу. Уладам варта разгледзець даручэнне такому органу праводзіць комплексны маніторынг асвятлення выбарчых кампаній у СМІ з абвясчэннем яго метадалогіі і вынікаў. Працэдуры разгляду скаргаў, якія тычацца сродкаў масавай інфармацыі, павінны быць дакладна рэгламентаваны, каб яны з'яўляліся эфектыўным сродкам аховы правоў.

С. Вынікі маніторынгу СМІ

21 кастрычніка ММНВ пачала колькасны і якасны маніторынг 13 сродкаў масавай інфармацыі. У дадатак місія аналізавала навінавыя праграмы пяці рэгіянальных тэлеканалаў і чатырох анлайн-медыя.⁹¹

Кандыдаты згадваліся пераважна ў сукупнасці без ужывання імёнаў, асобныя кандыдаты ў дзяржаўных СМІ не асвятляліся. Паводле слоў многіх прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ, яны ўстрымліваліся ад асвятлення дзейнасці асобных кандыдатаў, каб пазбегнуць абвінавачанняў у няроўным доступе да асвятлення. Недахоп даступнай паўнаўнаважнай інфармацыі пра кандыдатаў і іх праграмы абмежавала магчымасць выбарцаў эфектыўна атрымаваць інфармацыю пра перадвыбарную агітацыю.

Падчас перадвыбарнай агітацыі ў СМІ дамінавала асвятленне дзейнасці прэзідэнта. Ахопленыя маніторынгам дзяржаўныя тэлеканалы прысвяцілі 75%, а рэгіянальныя каналы – 68% свайго

⁸⁹ Склад прапаноўваецца Міністэрствам інфармацыі і журналісцкімі грамадскімі аб'яднаннямі і зацвярджаецца ЦВК. На гэтых выбарах у НСС увайшлі восем чальцоў, у тым ліку шэсць прадстаўнікаў дзяржаўных СМІ, адзін – Беларускага саюза журналістаў (БСЖ) і адзін – Беларускай асацыяцыі журналістаў (БАЗ); ачоліў НСС намеснік міністра інфармацыі.

⁹⁰ У шасці з іх НСС вырашыў на карысць дзеянняў і рашэнняў СМІ, якія былі аспрэчаныя скажнікамі. Адна скарга была адхіленая з-за адмены рэгістрацыі кандыдата да разгляду скаргі. У дадатак да гэтага, яшчэ дзве скаргі, звязаныя са сродкамі масавай інфармацыі, былі накіраваны ў ЦВК, але не абмяркоўваліся НСС. Адна з іх тычылася адмовы публікаваць палітычную праграму кандыдата ў газеце. Гэта ўрэгулявала старшыня ЦВК, і ў выніку была апублікаваная адрэдагаваная версія праграмы. Другая скарга, звязаная з адмовай у публікацыі ў газеце, не абмяркоўвалася з-за несвоечасовай падачы заявы і была адхіленая старшынёй ЦВК.

⁹¹ Тэлеканалы “Беларусь 1”, “Беларусь 3”, СТБ, ОНТ, “НТВ Беларусь”, “Белсат”, радыё “Радыё 1”, “Еўрарадыё”, газеты “Беларусь сёння”, “Рэспубліка”, “Звязда”, “Новы час”, “Камсамольская праўда ў Беларусі”, навінавыя блокі рэгіянальных тэлеканалаў ТРК Брэст, ТРК Гомель, ТРК Гродна, ТРК Магілёў, ТРК Віцебск; асвятленне звязаных з выбарамі пытанняў у анлайн-медыя Belta.by, Naviny.by, Nn.by, Tut.by.

навінавага асвятлення прэзідэнта, пераважна ў нейтральным і пазітыўным тоне.⁹² У дадатак 8 і 11% асвятлення ў рэгіянальных вечаровых навінах было прысвечана мясцовай адміністрацыі і нацыянальнаму ўраду адпаведна. Тэлерадыёканалы таксама транслявалі некаторую інфармацыю пра дзейнасць і заявы ЦВК і заахвочвалі да ўдзелу ў выбарах, асабліва ў датэрміновым галасаванні (каля 1% асвятлення ў навінах на дзяржаўных тэлеканалах і радыёстанцыях).

Мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі ці масавыя дэманстрацыі не асвятляліся, за выключэннем мітынгаў Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі (БРСМ), якія асвятляліся ў 3% палітычных навін у нацыянальных СМІ, ахопленых маніторынгам, 4% рэгіянальных навінавых праграм і 2,4% прасторы дзяржаўных друкаваных СМІ. Усе палітычныя партыі і іншыя органы, якія вылучалі кандыдатаў, у сукупнасці атрымалі толькі 2,6% асвятлення ў палітычных навінах дзяржаўных тэлерадыёканалаў, 7,6% – рэгіянальных тэлерадыёканалаў і 1,7% прасторы друкаваных СМІ. У адрозненне ад гэтага, ахопленыя маніторынгам прыватныя СМІ, у тым ліку анлайн-медыя, асвятлялі канкрэтных кандыдатаў і мерапрыемствы, а таксама паведамлялі пра цензуру агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў і пратэсты і арганізоўвалі неафіцыйныя дэбаты, у якіх удзельнічалі як апазіцыйныя, так і праўрадавыя кандыдаты.

Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі павінны забяспечыць належнае асвятленне кандыдатаў у сваіх навінавых і палітычных праграмах і даваць выбаршчыкам дастаткова інфармацыі пра іх праграмы і дзейнасць. Для дасягнення гэтай мэты, кампетэнтныя органы маглі б распрацаваць стратэгічнае кіраўніцтва для СМІ датычна парламенцкіх выбараў на час выбарчых перыядаў.

XI. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ

Заканадаўства не прадугледжвае выразнага парадку і адзінай і ўсебаковай іерархічнай структуры для вырашэння выбарчых спрэчак. У той час, як большасць рашэнняў выбарчых камісій можа быць абскарджана ў вышэйшых камісіях, а затым у судах, рашэнне ЦВК, якое аб'яўляе вынікі выбараў, не з'яўляецца прадметам судовага разгляду, што супярэчыць міжнародным пагадненням і папярэднім рэкамендацыям БДПЧ і Венецыянскай камісіі.⁹³ Па некалькіх катэгорыях скаргаў, у тым ліку на рэгістрацыю кандыдатаў, рашэнні абласных судовоў не могуць быць абскарджаны ў Вярхоўным судзе, што стварае патэнцыял для нераўнамернага тлумачэння і непаслядоўнага прымянення закона.

Закон вызначае, хто можа падаваць скаргі ў кожным канкрэтным выпадку: кандыдаты, іх давераныя асобы, выбарцы, грамадскія аб'яднанні, палітычныя партыі і назіральнікі маюць гэтакія права ў большасці выпадкаў. Аднак толькі кандыдаты могуць патрабаваць пералічэння або прызнання несапраўднымі вынікаў, што не адпавядае належнай практыцы.⁹⁴ Як правіла, скаргі ў камісіі і суды падаюцца і разглядаюцца на працягу трох дзён.⁹⁵ Аднак для пэўнай катэгорыі скаргаў закон усталёўвае карацейшы тэрмін ці не ўсталёўвае яго ўвогуле, што вядзе

⁹² Прэзідэнт атрымаў ад 45 да 70% асвятлення ў дзяржаўных газетах у нейтральным ці пазітыўным тоне, і ад 16 да 70% асвятлення ў ахопленых маніторынгам незалежных друкаваных СМІ, пераважна нейтральнага ці адмоўнага.

⁹³ Раздзел II.3.3.d Кодэкса добрай практыкі 2002 года. Гл. таксама артыкул 2 МПГПП і параграф 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

⁹⁴ Пункт II.3.3.f Кодэкса добрай практыкі рэкамендуе, што "ўсе кандыдаты і ўсе выбаршчыкі, зарэгістраваныя ў выбарчай акрузе, павінны мець права на зварот. Для зваротаў выбаршчыкаў па выніках выбараў можа быць уведзены разумны кворум".

⁹⁵ Скаргі, якія патрабуюць дадатковай праверкі, могуць разглядацца на працягу дзесяці дзён, а скаргі, атрыманыя ў дзень выбараў, мусяць разглядацца неадкладна.

да юрыдычнай блытаніны.⁹⁶ У Законе неадназначна прапісаны тлумачэнні адносна вылічэння тэрміна, у выніку чаго адзначаліся недахопы у разгляданні скаргаў.⁹⁷

Выбарчы кодэкс трэба перагледзець, каб забяспечыць усеабдымную іерархічную аснову для вырашэння спрэчак аб выбарах, а таксама ліквідаваць неадназначнасці адносна юрысдыкцыі і падліку тэрмінаў. Як мінімум, усе кандыдаты і выбаршчыкі ў выбарчай акрузе павінны мець магчымасць падаваць скаргі на вынікі выбараў на ўсіх узроўнях.

На 23 лістапада большасць скаргаў, пададзеных у выбарчыя камісіі і суды, тычылася складу выбарчых камісій, рэгістрацыі і адмены рэгістрацыі кандыдатаў, а таксама меркаваных парушэнняў падчас галасавання і падліку галасоў.⁹⁸ У ЦВК было пададзена больш за 361 зваротаў ад грамадзян; усе звароты разглядаліся супрацоўнікамі ЦВК, і адпаведныя адказы не былі апублікаваны, што знізіла празрыстасць рашэння спрэчных пытанняў.⁹⁹ Дзве скаргі былі разгледжаны падчас пасяджэнняў; абодва рашэнні ЦВК былі абскаржаны ў Вышэйшым судзе і ў выніку пакінуты без змен. Прыкладна 99% усіх скаргаў, пададзеных у камісіі і суды, былі адхілены, ці ім было адмоўлена ў разглядзе, часта без дастатковага юрыдычнага абгрунтавання і належнага вывучэння фактаў, што падарвала эфектыўнасць сродкаў прававой абароны і давер грамадскасці да вырашэння звязаных з выбарамі спрэчных пытанняў.¹⁰⁰

Пазітыўным крокам было тое, што напярэдадні дня выбараў рашэнні ТВК па скаргах публікаваліся на вэб-сайтах мясцовых выканаўчых камітэтаў на працягу двух дзён, а рашэнні абласных судаў, якія звязаны з выбарамі, на вэб-сайце Вышэйшага суда.¹⁰¹ Аднак пасля дня выбараў рашэнні ТВК публікаваліся нерэгулярна, а сайт Вышэйшага суда не быў аднаўляўся.

ММНВ паведамлілі, што ў органы пракуратуры па ўсёй краіне былі паддадзеныя 115 звязаных з выбарамі зваротаў. Па стане на 25 лістапада Генеральная пракуратура паведаміла МНВ БДПЧ, што з пачатку кампаніі не праводзіліся расследаванні і не ўзбуджаліся крымінальныя ці адміністрацыйныя справы, нягледзячы на мноства надзейных паведамленняў кандыдатаў і грамадзянскіх назіральнікаў, якія сцвярджалі аб сур'ёзных парушэннях выбарчага заканадаўства, асабліва падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў. Некалькі кандыдатаў і грамадзянскія назіральнікі паведамлілі МНВ БДПЧ пра нежаданне міліцыі рэгістраваць скаргі, звязаныя з выбарчымі парушэннямі.¹⁰² Увогуле, механізм разгляду

⁹⁶ 31 кастрычніка ЦВК разгледзела скаргу на рашэнне Брэсцкай ТВК, прынятае 21 кастрычніка, аб адмене рэгістрацыі кандыдата. ЦВК паведаміла ММНВ пра магчымасць даўжэйшага разгляду ў сувязі з тым, што няма тэрміну разгляду рашэнняў ТВК адносна адмены рэгістрацыі.

⁹⁷ Насуперак палажэнням Грамадзянскага працэсуальнага кодэкса тэрмін вылічваецца пачынаючы з дня, калі рашэнне было прынята, без уліку выходных і нацыянальных свят; некаторыя скаргі былі адхілены на гэтай падставе.

⁹⁸ Усяго ў мясцовыя выканаўчыя органы, камісіі і суды было пададзена больш за 2000 зваротаў.

⁹⁹ У адпаведнасці з Рэгламентам ЦВК толькі рашэнні, прынятыя на пасяджэннях, публікуюцца на вэб-сайце, што аўтаматычна выключае некаторыя звароты, якія не разглядаюцца ЦВК падчас пасяджэнняў і на якія адказваюць супрацоўнікі ЦВК.

¹⁰⁰ 8 лістапада Брэсцкі абласны суд адхіліў скаргу кандыдата, чья рэгістрацыя была адменена, без належнага разгляду паведамлення кандыдата пра тое, што агітацыйныя матэрыялы, праз якія яму адмянілі рэгістрацыю, былі сфальсіфікаваны. Пасля дня выбараў АВК 33 адхіліла некалькі скаргаў, звязаных з завышанай яўкай выбаршчыкаў, і адмовіліся лічыць вынікі прамога назірання законнымі доказамі, з меркаваннем таго, што такое назіранне ў законе не прадугледжана.

¹⁰¹ Рашэнні АВК па скаргах, а таксама рашэнні судаў ніжэйшага ўзроўню, звязаныя з выбарамі, не публікуюцца. Закон не патрабуе публікацыі рашэнняў, звязаных з выбарамі.

¹⁰² 13 лістапада назіральнікі Руху за Свабоду паведамлілі пра некалькі выпадкаў завышанай яўкі ў УВК і заклікалі міліцыю расследаваць інцыдэнты; у той жа дзень грамадзянскі назіральнік з Брэста загрузіў відэаролік, які змяшчае кадры мяржаванага ўкіду у скрыні для галасавання. Па стане на 25 лістапада ні міліцыя, ні пракуратура не праводзілі ніякіх дзеянняў на падставе гэтых пратаколаў, а грамадзянскія назіральнікі, якія паведамлялі пра здарэнні, а таксама адпаведныя члены УВК не былі дапытаныя.

спрэчак, звязаных з выбарамі, не з'явіўся эфектыўным сродкам прававой абароны, што супярэчыць міжнародным абавязацельствам.¹⁰³

Каб забяспечыць эфектыўную абарону правоў і павялічыць давер грамадства да вырашэння выбарчых спрэчак, выбарчыя камісіі, суды і праваахоўныя органы павінны ўважліва і бесстаронне разглядаць сутнасць усіх скаргаў, зваротаў і паведамленняў аб парушэннях.

ХІІ. ГАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

У адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі Выбарчы кодэкс прадугледжвае назіранне за выбарамі мясцовымі і міжнароднымі назіральнікамі. Мясцовыя назіральнікі могуць вылучацца палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Міжнародныя назіральнікі акрэдытаваныя ЦВК паводле запрашэння ўлад. Мясцовыя назіральнікі акрэдытаваныя ЦВК, АВК ці УВК для назірання на кожным узроўні камісій і ім не дазваляецца ажыццяўляць назіранне на тых узроўнях камісій, на якіх яны не маюць акрэдытацыі.

У рамках усёахопнага працэсу, выбарчая адміністрацыя акрэдытавала 38 878 мясцовых і 1 030 міжнародных назіральнікаў.¹⁰⁴ Вядомая група мясцовых назіральнікаў “Праваабаронцы за свабодныя выбары” (ПСВ) вяла назіранне і рабіла справаздачы на розных этапах выбарчага працэсу і адправіла каля 292 назіральнікаў назіраць за працэдурамі датэрміновых выбараў і дня выбараў.¹⁰⁵

Закон дазваляе назіраць за пасяджэннямі выбарчых камісій і працэдурамі галасавання, аднак найпрост забараняе назіральнікам стаяць побач са скрынямі для галасавання і бюлетэнямі па меры іх выдачы. Мясцовыя назіральнікі паведамлілі, што яны не маглі назіраць за праверкай подпісаў у падтрымку кандыдатаў у АВК і правяраць спісы УВК. Хаця выбарчыя камісіі ўсіх узроўняў, як правіла, адкрыты для назіральнікаў, абмежаванне доступу да некаторых ключавых элементаў выбарчага працэсу змяншае празрыстасць і магчымасць паўнаўважанага назірання, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.¹⁰⁶

Варта прыняць прававыя і адміністрацыйныя меры для забеспячэння бесперашкоднага доступу назіральнікаў да ўсіх аспектаў выбарчага працэсу. Назіральнікі павінны мець магчымасць назіраць ўвесь працоўны працэс выбарчых камісій, у тым ліку праверку подпісаў і іншых дакументаў для рэгістрацыі кандыдатаў, правяраць спісы выбаршчыкаў і атрымліваць завераныя копіі пратаколаў выбарчых камісій.

Падчас датэрміновага галасавання і у дзень выбараў семдзсят назіральнікаў па розных падставах былі выключаныя з выбарчых участкаў (з адменай іх акрэдытацыі), у тым ліку за тое, што фатаграфавалі копіі пратаколаў, на што яны маюць законнае права. У дзень выбараў у

¹⁰³ Артыкул 2 МПГПІ прадугледжвае, што "любая асоба, чые правы альбо свабоды, якія прызнаюцца ў гэтым артыкуле, парушаюцца, мусяць мець эфектыўны сродак прававой абароны". Пункт 5.10 Капенгагенскага дакумента прадугледжвае, што "кожны чалавек будзе мець эфектыўныя сродкі прававой абароны супраць адміністрацыйных рашэнняў, гэта гарантуе павагу да асноўных правоў і забяспечвае прававую недатыкальнасць".

¹⁰⁴ Заканадаўча ўстаноўленыя тэрміны акрэдытацыі не прадугледжаны. УВК маглі акрэдытаваць назіральнікаў у любы час, у тым ліку ў дзень выбараў.

¹⁰⁵ ПСВ уключае Беларускае Хельсінкскае Камітэт і незарэгістраваны Праваабарончы цэнтр “Вясна”.

¹⁰⁶ Гл. параграф 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і раздзел II.3.2. Кодэкса добрай практыкі 2002 года.

Брэсце назіральніка выключылі з выбарчага ўчастка за відэафіксацыю меркаванай спробы ўкіду бюлетэняў.

ХІІІ. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў праходзілі спакойна і ў асноўным упарадкавана. Хоць працэдуры адкрыцця і галасавання на выбарчых участках з большага выконваліся, значныя недахопы пры падліку галасоў абмежавалі магчымасць назіральнікаў праверыць сапраўднасць вынікаў выбараў. МНВ БДПЧ адзначыла некаторыя выпадкі фальсіфікацыі выбараў, у тым ліку выпадкі, калі УВК паведамлялі завышаную яўку выбаршчыкаў, асабліва падчас датэрміновага галасавання, а таксама шмат выпадкаў шэрагу аднолькавых подпісаў у спісах выбаршчыкаў, празмернае выкарыстанне дамашняга галасавання ў дзень выбараў без запыту выбаршчыкаў, некалькі сведчанняў укіды бюлетэняў і некаторыя відавочныя выпадкі штучна вызначаных лічбаў вынікаў выбараў на выбарчых участках.

Агульная недахоп празрыстасці, у прыватнасці абмежаванне назірання за падлікам галасоў і недахоп бачнасці асноўных матэрыялаў, скарацілі магчымасць для змястоўнага назірання за працэдурамі дня выбараў і аслабілі падсправаздачнасць выбарчага працэсу ў разыходжанні з пунктам 8 1990 г. Капенгагенскага дакумента АБСЕ і міжнароднымі стандартамі.

А. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ

Закон прадугледжвае пяць дзён датэрміновага галасавання да дня выбараў, на працягу якога ўсе выбаршчыкі могуць галасаваць без абгрунтавання. ММНВ сістэматычна назірала за двума апошнімі днямі датэрміновага галасавання і правяла 1 837 назіранняў з дапамогай мабільных і пастаянных груп назіральнікаў.¹⁰⁷

Хаця некаторыя працэдуры, такія, як публікацыя штодзённай інфармацыі пра яўку і забеспячэнне бяспекі ўначы, маюць на мэце абарону аб'ектыўнасці працэсу датэрміновага галасавання, гэтых мер недастаткова для гарантавання недатыкальнасці выбарчых матэрыялаў. Скрыні для галасавання не запячатваліся ў адпаведнасці з працэдурамі ў 5% выпадкаў. Выкарыстаныя пячаткі маглі быць лёгка заменены, у той час як скрыні для галасавання заставаліся без нагляду і магчымасці кантролю. Падчас перапынкаў і ўначы проразі апячатвалася толькі падпісаным аркушам; скрыні для галасавання не захоўваліся ў сейфе альбо ў металічнай шафцы амаль на палове участкаў з-за несумяшчальных памераў шафаў і скрыняў для галасавання. Практыка правядзення датэрміновага галасавання толькі двума чальцамі УВК знізіла падсправаздачнасць працэсу.

ЦВК паведаміла, што агульная яўка склала 35,77% у перыяд датэрміновага галасавання.¹⁰⁸ Аднак ММНВ назірала істотна ніжэйшую яўку, чым тая, пра якую паведамлялася.¹⁰⁹ На прынамсі 12 ўчастках для галасавання назіральнікі ММНВ заўважылі шэраг ідэнтычных подпісаў у спісе выбарцаў; часцей за ўсё з адзінай сям'і. У многіх выпадках назіральнікам не

¹⁰⁷ Мабільныя групы назірання назіралі за кожным наведаным выбарчым участкам на працягу не менш за 40 хвілін у кожным выпадку назірання, а стацыянарныя групы назірання знаходзіліся на тых жа выбарчых участках ад адкрыцця да закрыцця працэдуры галасавання.

¹⁰⁸ Штодзённая яўка за кожны з пяці паслядоўных дзён датэрміновага галасавання склала 4,69, 6,82, 7,92, 8,07 і 8,27% адпаведна.

¹⁰⁹ 16 лістапада пастаянныя групы ММНВ назіралі яўку выбарцаў на 30 участках для галасавання, адвольным чынам выбраных па ўсёй краіне, якія ўключалі 49 271 зарэгістраванага выбарца. Яўка на гэтых участках для галасавання склала 3,97%. Афіцыйная яўка па ўсёй краіне на той жа дзень склала 8,27%.

дазволілі азнаёміцца са спісамі; у шэрагу іншых выпадкаў колькасць подпісаў у спісе выбаршчыкаў была значна меншай, чым яўка, пра якую паведамляў старшыня УВК.

У той час, як 95% УВК, якія назіраліся, публікавалі штодзённую інфармацыю пра яўку, а ў 8% выпадкаў назіральнікаў не дапусцілі да штодзённых пратаколаў яўкі, што знізіла празрыстасць. У 22% выпадкаў яўка публікавалася сумарна у выніковым пратаколе падчас закрыцця, а не штодзённых лічбы, як патрабуе закон. У шэрагу выпадкаў, калі назіральнікі МНВД БДПЧ звярталіся з просьбай, УВК адмаўляліся раскрываць сучасную яўку альбо заўлялі, што не будуць ведаць пра гэта да закрыцця. ЦВК штодня размяшчала на сваім сайце інфармацыю пра яўку толькі па абласцях.

Для забеспячэння надзейнасці працэсу датэрміновага галасавання трэба ўвесці дастатковыя меры бяспекі, напрыклад, надзейныя, пранумараваныя пячаткі, якія трэба ўлічваць і запісываць, патрабаванне кворуму УВК, таксама патрабаванне, каб кожны дзень датэрміновага галасавання праводзіўся без перапынкаў. Штодзённыя пратаколы павінны заставацца навідавоку пасля заканчэння падліку і да заканчэння крайняга тэрміну для падачы скаргаў. Каб павялічыць давер і падсправаздачнасць працэсу датэрміновага галасавання, уладам варта разгледзець магчымасць штодзённага публікавання інфармацыі пра яўку для кожнага выбарчага ўчастка.

Мясцовыя назіральнікі прысутнічалі на прынамсі 1 100 участках для галасавання.¹¹⁰ 13 лістапада некалькі мясцовых назіральнікаў заявілі, што шэраг УВК паведамлілі завышаныя лічбы яўкі, і выклікалі міліцыю для правядзення расследавання.¹¹¹ Міліцыя і пракуратура на падставе гэтых пратаколаў не праводзілі ніякіх дзеянняў і расследаванняў (глядзі *Скаргі і звароты ў дзень выбараў*).

В. АДКРЫЦЦЕ ўЧАСТКАў І ГАЛАСАВАННЕ

Працэс адкрыцця ў цэлым прайшоў у адпаведнасці з працэдурамі і быў пазітыўна адзначаны у 170 з 174 выпадкаў назірання. Амаль усе выбарчыя ўчасткі адкрыліся своєчасова, 10 участках у прысутнасці неўпаўнаважаных асоб. Скрыні для галасавання і стосы нявыкарыстаных бюлетэняў не былі размешчаны навідавоку у 7 і 18% назіранняў адпаведна. Больш за палова ўчасткаў для галасавання не магла быць самастойна наведана асобамі з фізічнымі абмежаваннямі, а на 42% ахопленых назіраннем участкаў не было кабін для галасавання, прыстасаваных для выкарыстання людзьмі на інвалідных вазках. Хаця большасць чальцоў УВК складалі жанчыны (каля 72%), мужчыны ачольвалі дзве траціны УВК на ахопленых назіраннем участках для галасавання.

Хаця працэдуры былі ў цэлым выкананы, на 5% выбарчых участкаў галасаванне было ацэнена адмоўна. У некаторых выпадках выбаршчыкі не прастаўлялі адзнакі у сваіх бюлетэнях таемна (гэта назіралася на 4% выбарчых участкаў). У цэлым выбарцы не складвалі бюлетэні перад тым, як іх закінуць, і не існуе заканадаўчых патрабаванняў гэта рабіць, што змяншае таемнасць галасавання. Групавае галасаванне, у тым ліку сямейнае, назіралася на 4% выбарчых участкаў.

Назіральнікі ММНВ не мелі дакладнага ўяўлення пра працэдуры галасавання і не маглі назіраць за працэсам галасавання без абмежаванняў у шасці адсотках выбарчых участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне. У прыватнасці, назіральнікам ММНВ не дазволілі азнаёміцца са

¹¹⁰ “Белая Русь”, БРСМ і “Права выбіраць” прысутнічалі ў 14, 9 і 4% назіранняў адпаведна.

¹¹¹ Напрыклад, у Брэсце адзін мясцовы назіральнік апублікаваў у інтэрнэце відэазапіс меркаванага ўкіду бюлетэняў. Старшыня ЦВК, сярод астатняга, заявіла, што рабіць відэаздымку без дазволу старшыні УВК забаронена і што акрэдытацыя назіральніка мусіць быць знята.

спісамі выбарцаў на 26% выбарчых участкаў, што абмяжоўвала магчымасць ацэнкі надзейнасці выбарчага працэсу на гэтых выбарчых участках. Шэрагі аднолькавых подпісаў назіраліся ў пяці працэнтах выпадкаў; часцей за ўсё гэта былі аднолькавыя подпісы за ўсіх членаў сям'і.¹¹² Не існуе стандартызаваных скрынь для галасавання і працэдуры, якая гарантавала б недатыкальнасць запячатаных скрынь для галасавання. У шэрагу выпадкаў на выбарчых участках з празрыстымі ці паўпразрыстымі скрынямі для галасавання ММНВ адзначыла відавочную неадпаведнасць паміж колькасцю пададзеных бюлетэняў і подпісаў у спісе выбарцаў. Прыкметы ўкіду бюлетэняў назіраліся ў дванаццаці выпадках, калі назіральнікі ММНВ адзначалі стосы складзеных і укінутых бюлетэняў.

Як ужо было рэкамендавана раней, у мэтах павышэння эфектыўнасці працэсу галасавання, уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як адзінныя празрыстыя скрыні для галасавання, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і унікальныя пячаткі УВК. У мэтах забеспячэння таямніцы галасавання, выбаршчыкам можна было даручыць складаць бюлетэні пасля таго, як яны зрабілі свой выбар у выбарчым бюлетэні.

Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі на 90 адсотках выбарчых участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне, часам у пераважнай колькасці, але ў асноўным яны былі з праўладных грамадскіх аб'яднанняў; назіральнікі ад няўрадавых арганізацый прысутнічалі на менш чым 10 адсотках выбарчых участкаў. Неўпаўнаважаныя асобы прысутнічалі на 5% участкаў для галасавання і час ад часу ўмешваліся ў працэс галасавання (1%).

Выбаршчыкі маглі запатрабаваць прагаласаваць з дому без абгрунтавання праз зварот у УВК да 18:00 у дзень выбараў. Галасаванне з дому шырока выкарыстоўвалася, калі з большасці ахопленых назіраннем выбарчых участкаў адпраўляліся мабільныя скрыні для галасавання (што назіралася на не менш як 92% участкаў для галасавання). Ахопленыя назіраннем УВК дадалі запісы ў спісы выбарцаў, якія прагаласавалі з дому; яны склалі не менш за 5% усіх зарэгістраваных выбарцаў (ці, у сярэднім, 50 запісаных зваротаў на кожны выбарчы участка) і больш за 30% у некаторых сельскіх раёнах.¹¹³ У некаторых выпадках, якія назіраліся ММНВ, УВК наведвалі з мабільнай скрыняй для галасавання асоб, якія маюць права галасаваць, калі тыя не прыйшлі на выбарчы ўчастак, незалежна ад таго, ці патрабавалі яны галасавання з дому. У некаторых выпадках ММНВ назірала сітуацыі, у якіх каманды УВК з мабільнай скрыняй мелі недапушчальна кароткі прамежак часу, каб праехаць да ўсіх дамоў і арганізаваць галасаванне, з моманту адпраўкі скрыні да закрыцця выбарчых участкаў.

Пытанні выяўленых недахопаў і парушэнняў з боку адміністрацыі датычна галасавання з дому трэба вырашыць праз падрыхтоўку выбарчых кадраў і належным чынам кантраляваць. Для прадухілення злоўжыванняў можна увесці больш жорсткія патрабаванні да ўдзелу ў мабільным галасаванні.

У дзень выбараў Прэзідэнт Лукашэнка правёў прэс-канферэнцыю, падчас якой, сярод іншага, жорстка назваў некаторых назіральнікаў правакатарамі, прапанаваўшы праваахоўным органам ужыць карныя меры ў сувязі з паводзінамі гэтых назіральнікаў на выбарчых участках. Кандыдат у Мінску (АВК 99) і яго давераная асоба былі затрыманы міліцыяй на выбарчым участку, як мяркуецца, пасля таго, як выявілі парушэнне падчас падліку галасоў. Пазней яны былі вызвалены з-пад варты, і супраць даверанай асобы была ўзбуджана адміністрацыйная справа за дробнае хуліганства.

¹¹² Спіс выбаршчыкаў друкуецца з сартаваннем па жылых дамах.

¹¹³ Пасля выбараў ЦВК паведаміла, што восем працэнтаў выбаршчыкаў прагаласавалі праз галасаванне дома. У 12 акруговых камісіях (21, 22, 28, 29, 30, 57, 60, 61, 71, 73, 74 і 82) яўка галасоў па дамашнім галасаванні перавысіла 15 працэнтаў.

С. Падлік галасоў

У 31% выпадкаў падлік галасоў быў ацэнены негатыўна, пераважна праз невыканне працэдур падліку, што выклікае занепакоенасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, як гэта патрабуецца Капенгагенскім дакументам АБСЕ 1990 года.¹¹⁴

Празрыстасць падліку галасоў была абмежаваная на 36 адсотках участкаў для галасавання, бо назіральнікам было загадана стаяць далёка ад таго месца, дзе падлічваюцца бюлетэні і дзе складаецца афіцыйны пратакол. ММНВ не атрымала супрацоўніцтва з боку УВК у 30 адсотках назіранняў.

Ахопленыя назіраннем УВК у асноўным лічылі нявыкарыстаныя бюлетэні да адкрыцця скрынь для галасавання, але на чаўвэртаі частцы выбарчых участкаў УВК не ўсталёўвалі колькасць подпісаў у спісе выбарцаў і паведамлілі пра лічбу яўкі, якая адрознівалася ад колькасці подпісаў у 28 адсотках назіранняў. У 9 адсотках выпадкаў не было відавочна, што скрыні для бюлетэняў былі надзейна зачыненыя.

Падлік галасоў праводзіўся ў асноўным паспешна і без абвяшчэння лічбаў і вынікаў. Большасць падлікаў у выпадках, дзе адбывалася назіранне, былі цалкам завершаны, і пратаколы вынікаў былі складзены на працягу 90 хвілін пасля закрыцця выбарчага ўчастка. Назіральнікі ММНВ адзначылі шэраг сур'ёзных парушэнняў, у тым ліку прыкметы ўкіду бюлетэняў (13 выпадкаў альбо 8 адсоткаў назіранняў) і фальсіфікацыю вынікаў (12 выпадкаў), напрыклад, выпадкі, калі галасы кандыдата, які набраў большасць, былі наўмысна заменены на карысць іншаму кандыдату. Пасля падліку колькасць галасоў, атрыманых кандыдатамі, у шматлікіх выпадках не абвяшчалася (у 25, 26 і 23 выпадках для датэрміновага галасавання, мабільных і стацыянарных скрынь для галасавання адпаведна). У выпадках, калі гэтыя лічбы былі абвешчаныя, ММВП адзначаў 16 выпадкаў, калі некаторыя лічбы не былі дакладна зафіксаваны ў пратаколе УВК. УВК сутыкнуліся са складанасцямі ў запаўненні выніковых пратаколаў на 14 адсотках выбарчых участкаў і не правярылі матэматычную адпаведнасць у 24 адсотках выпадкаў. Пратаколы УВК былі загадзя падпісаныя на 8 адсоткаў выбарчых участкаў. У 17 выпадках ММНВ адзначыла, што працэс падліку галасоў не быў сапраўдным.

Падлік галасоў трэба праводзіць паводле відавочных і празрыстых працэдур, каб ўсе назіральнікі, якія прысутнічаюць, мелі магчымасць правярыць надзейнасць падліку і зыход працэсу. У якасці такога сродку, варта разгледзець магчымасць абвяшчаць і паказваць прысутным асобам выбар на кожным выбарчым бюлетэні. Вылічэнне і ўстанаўленне вынікаў і складанне выніковых пратаколаў трэба праводзіць адкрыта, ва умовах, якія прадугледжваюць належнае назіранне. Назіральнікам трэба прадастаўляць копіі афіцыйнага выніковага пратакола.

D. Звядзенне і абвяшчэнне вынікаў

Закон і палажэнні ЦВК не прадугледжваюць падрабязнай працэдур для падсумавання вынікаў, што прывяло да непаслядоўнасці практык у ахопленых назіраннем АВК. Перадача выбарчых матэрыялаў і звядзенне вынікаў у многіх выпадках ажыццяўлялася хутка і, як відаць, паводле ўсталяванага парадку, але ў цэлым ёй не хапала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ адмоўна ацанілі гэты працэс у 25 з 109 АВК, дзе ажыццяўлялася назіранне, пераважна праз абмежаванні ў назіранні (24 назіранні) ці адсутнасць выразнага ўяўлення пра працэдур (35

¹¹⁴ Параграф 7.4. [Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года](#) абавязвае краіны “забяспечыць, каб галасаванне праводзілася таемна ці прымянялася раўназначная працедура свабоднага галасавання, і каб падлік галасоў і паведамленне пра яго былі праўдзівымі, а афіцыйныя вынікі былі апублікаваны”.

назіранняў). Хоць у большасці АВК у назіральнікаў былі дакладныя ўяўленні пра некаторыя працэдуры, напрыклад, перадачу выніковых пратаколаў УВК, толькі траціна усіх назіральнікаў ММНВ мела магчымасць бачыць працэс падвядзення вынікаў выбараў.

У некаторых акруговых камісіях назіральнікам ММНВ не дазвалялася назіраць ні за адной часткай працэсу, альбо ў АВК падчас выбарчага вечара не адбывалася ніякіх працэсаў.¹¹⁵ Шэраг АВК безгрунтоўна спынілі працэс і планаваўлі скончыць працэс з'ядзення вынікаў на наступны дзень пасля выбараў.¹¹⁶

Назіральнікі ММНВ адзначылі, што пратаколы УВК не правяраліся на адпаведнасць у 12 выпадках, і у 10 выпадках назірання, чальцы АВК ці УВК уносілі невядомыя змяненні ў пратаколы УВК. У многіх выпадках чальцы УВК не прысутнічалі пры з'ядзенні адпаведных пратаколаў УВК.

У закон трэба ўнесці папраўкі, каб прапісаць адзіныя працэдуры складання выніковых табліц. Дзеля павышэння празрыстасці з'ядзення вынікаў і дзеля даверу грамадскасці да дакладнасці вынікаў, АВК павінны праводзіць бесперапынны падлік вынікаў ад перадачы пратаколаў УВК да з'ядзення выніковых пратаколаў АВК у прысутнасці чальцоў УВК і назіральнікаў. Назіральнікаў нельга абмежоўваць ў назіранні за з'ядзеннем дадзеных у табліцы.

ЦВК паведаміла, што яўка выбарцаў склала 77,22%. Падчас прэс-канферэнцыі неўзабаве пасля поўначы ў ноч выбараў старшыня ЦВК абвясціла пераможцаў па 25 выбарчых акругах. 22 лістапада ЦВК апублікавала канчатковыя вынікі і ўсіх пераможцаў. Вынікі ўключалі 8,4 і 1,0 адсоткаў галасоў "супраць усіх" і несапраўдных бюлетэняў адпаведна па ўсёй краіне.

ЦВК не публікавала дэталізаваныя вынікі па выбарчых участках, і закон не патрабуе абвясчэння гэтых дадзеных. Гэта, у дадатак да абмежаванні у назіранні за падлікам галасоў, яшчэ больш знізіла празрыстасць вынікаў выбараў і давер грамадскасці да працэсу.

У мэтах павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці вынікі варта публікаваць з разбіўкай па выбарчых участках, яны павінны таксама ўключаць у сябе колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў, сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.

Е. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

Камісіям было пададзена каля 625 заяў і скаргаў датычна парушэнняў у час датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў, у тым ліку 39 скаргаў на пералік галасоў і 30 запытаў аб прызнанні вынікаў несапраўднымі. У большасці скаргаў меркаваліся значна завышаныя паказчыкі яўкі, адсутнасць празрыстасці і фальсіфікацыі падчас падліку галасоў, фальсіфікацыя пратаколаў датэрміновага галасавання і дня выбараў, парушэнні падчас галасавання на даму і недастатковая ўшчыльнасць выбарчых скрыняў. У міліцыю ці пракуратуру паведамляліся шматлікія меркаванні пра злачынныя дзеянні, у тым ліку падробка пратаколаў і ўкіды ў скрыні для галасавання; усе такія заявы былі адхіленыя альбо накіраваныя ў выбарчыя камісіі.

Усе скаргі і звароты былі скасаваныя альбо адхіленыя. У большасці рашэнняў выбарчых камісій, якія аналізавала ММНВ, адмаўляліся абвінавачванні ў парушэннях у дзень выбараў,

¹¹⁵ Напрыклад, паведамлялася ў АВК 6, 20, 32, 33, 36, 49, 55, 63, 79 і 89.

¹¹⁶ У некаторых АВК назіральнікі МНС БДПЧ былі праінфармаваны пра час 18 лістапада, у які АВК абвясціць канчатковыя вынікі выбараў.

але ўжывалася абмежавальнае і фармалістычнае тлумачэнне закона без належнага даследавання фактаў, аб якіх паведамлялася.¹¹⁷ У адрозненне ад разгляду скаргаў у перыяд агітацыі, у дзень і пасля выбараў скаргі часцяком разглядаліся ў прыватным парадку і ў парушэнне належных гарантый працэдуры. ЦВК атрымала каля 187 зваротаў на дзень выбараў і пасля выбараў, але не разглядала скаргі у фармаце сесій.

22 лістапада ЦВК абвясціла канчатковыя вынікі выбараў да заканчэння тэрмінаў разгляду скаргаў. Увогуле, разгляд скаргаў у дзень выбараў не з'явіўся эфектыўным сродкам прававой абароны і магчымыя парушэнні былі пакінутыя без належнага разгляду, насуперак міжнародным стандартам.¹¹⁸

XIV. РЭКАМЕНДАЦЫІ

Ніжэйшлудуючыя рэкамендацыі, якія таксама смешчаны у тэксце справаздачы, прапаноўваюцца з мэтай павышэння эфектыўнасці правядзення выбараў у Беларусі і падтрымкі намаганняў па правядзенні выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі абавязацельствамі і стандартамі дэмакратычных выбараў. Дадзеныя рэкамендацыі варта разглядаць як дадатак да папярэдніх рэкамендацый БДПЧ, якія не былі выкананыя.¹¹⁹ БДПЧ гатова аказаць дапамогу уладам у далейшым паляпшэнні выбарчага працэсу і выкананні рэкамендацый, якія змешчаны у гэтай і папярэдніх справаздачах.

A. ПРЫЯРЫТЭТНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ

1. Заканадаўчую базу належыць усебакова перагледзець дзеля выканання папярэдніх рэкамендацый БДПЧ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку датычна складу выбарчых камісій, правоў кандыдатаў, правоў назіральнікаў, галасавання, падліку галасоў і падвядзення вынікаў. Закон трэба тлумачыць і прымяняць такім чынам, які б забяспечваў аднолькавыя абставіны для ўдзельнікаў, сапраўдную барацьбу, свабоднае выказванне волі выбаршчыкаў, а таксама надзейнасць выбарчага працэсу.
2. Уладам варта ўзгадніць заканадаўства, якое рэгулюе свабоду асацыяцый, сходаў і выказвання меркаванняў з міжнароднымі стандартамі; любыя абмежаванні асноўных свабод павінны мець характар выключэння, накладвацца толькі ў выпадку неабходнасці ў дэмакратычным грамадстве і быць суразмернымі законным мэтам.
3. Уладам належыць забяспечыць права прыватных асоб і груп ствараць без празмерных абмежаванняў свае палітычныя партыі ці палітычныя арганізацыі і надаць ім неабходныя юрыдычныя гарантыі, каб яны маглі канкураваць паміж сабой на роўных умовах.
4. Дзеля павышэння інклюзіўнасці, празрыстасці і паслядоўнасці ў прымяненні, у Выбарчым кодэксе варта прапісаць выразныя і разумныя крытэрыі і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў. Дробныя недакладнасці ў дакументацыі кандыдатаў, уключаючы

¹¹⁷ Шэраг скаргаў, якія змяшчаюць доказы фальсіфікацыі выбараў, былі адхіленыя на падставе таго, што яны не ўплываюць на вынікі без належнай ацэнкі меркаваных парушэнняў.

¹¹⁸ Гл. Артыкул 2 МПГПП і пункт 5.10 Капенгагенскага дакумента.

¹¹⁹ Згодна з пунктам 25 [Стамбульскага дакумента АБСЕ 1999 г.](#), дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ абавязаліся "аператыўна ажыццяўляць ацэнку выбараў і рэкамендацый БДПЧ". Выкананне папярэдніх рэкамендацый ацэньваецца МНВ БДПЧ наступным чынам: рэкамендацыя 31 з Выніковай справаздачы аб парламенцкіх выбарах 2016 года ў асноўным выкананая. Рэкамендацыі 7, 22, 23 і 26 з Выніковай справаздачы аб прэзідэнцкіх выбарах 2015 года, а таксама 8, 22 і 26 з Выніковай справаздачы аб парламенцкіх выбарах 2016 года часткова выкананыя. Глядзі таксама paragraph25.odihr.pl.

фінансавыя дэкларацыі, не павінны прыводзіць да аўтаматычнай дыскваліфікацыі. Кандыдатам павінна быць прадастаўлена магчымасць выправіць дробныя альбо тэхнічныя памылкі ў іх заявах.

5. Закон варта перагледзець, каб гарантаваць, што адмена рэгістрацыі кандыдата - выключная мера, якая прымяняецца толькі ў выпадку грубых парушэнняў закона, вызначаных судом.
6. Улады павінны забяспечыць, што кандыдаты, выбаршчыкі і назіральнікі могуць ажыццяўляць свае грамадскія і палітычныя правы, не асцерагаючыся пакарання, адміністрацыйных дзеянняў або запалохвання. Улады таксама павінны хутка расследаваць і рэагіраваць на звесткі аб такіх дзеяннях.
7. Прававую базу для сродкаў масавай інфармацыі трэба рэфармаваць, каб забяспечыць поўную абарону прынцыпу свабоды слова і друку і роўны доступ да інфармацыі для журналістаў. Дыфамачыю і публічную знявагу трэба дэкрыміналізаваць на карысць грамадзянскіх санкцый, якія павінны быць строга прапарцыйныя ўтворанай шкодзе.
8. Для забеспячэння надзейнасці працэсу датэрміновага галасавання трэба ўвесці дастатковыя меры бяспекі, напрыклад, надзейныя, пранумараваныя пячаткі, якія трэба ўлічваць і запісываць, патрабаванне кворуму УВК, таксама патрабаванне, каб кожны дзень датэрміновага галасавання праводзіўся без перапынкаў. Штодзённыя пратаколы павінны заставацца навідавоку пасля заканчэння падліку і да заканчэння крайняга тэрміну для падачы скаргаў. Каб павялічыць давер і падсправаздачнасць працэсу датэрміновага галасавання, уладам варта разгледзець магчымасць штодзённага публікавання інфармацыі пра яўку для кожнага выбарчага ўчастка.
9. Падлік галасоў трэба праводзіць паводле відавочных і празрыстых працэдур, каб ўсе назіральнікі, якія прысутнічаюць, мелі магчымасць праверыць надзейнасць падліку і зыход працэсу. У якасці такога сродку, варта разгледзець магчымасць абвясчаць і паказваць прысутным асобам выбар на кожным выбарчым бюлетэні. Вылічэнне і ўстанаўленне вынікаў і складанне выніковых пратаколаў трэба праводзіць адкрыта, ва умовах, якія прадугледжваюць належнае назіранне. Назіральнікам трэба прадастаўляць копіі афіцыйнага выніковага пратакола.

В. ІНШЫЯ РЕКАМЕНДАЦЫІ

Выбарчая сістэма і прававая база

10. Трэба разгледзець пытанне аб скасаванні патрабавання яўкі, асабліва ў выпадку паўторных выбараў, і ўсталяванні тэрміну правядзення паўторных выбараў.

Выбарчая адміністрацыя

11. Механізм фармавання ЦВК варта перагледзець, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і бесстароннасці і ўмацаваць грамадскі давер да выбарчай адміністрацыі.
12. Каб павялічыць празрыстасць і ўпэўненасць у якасці працы выбарчай адміністрацыі, ЦВК варта разгледзець пытанне абмеркавання ўсіх асноўных пытанняў на адчыненых пасяджэннях.

13. Дзеля павышэння плюралістычнага прадстаўніцтва ў выбарчых камісіях і каб садзейнічаць умацаванню даверу да выбарчай адміністрацыі, варта разгледзець магчымасць забеспячэння ўключэння чальцоў камісіі, прызначаных ўсімі кандыдатамі.
14. Дзеля павышэння незалежнасці членаў выбарчай камісіі, камісіям не след узнаўляць існуючыя іерархічныя адносіны ў дзяржаўных установах. Акрамя таго, улады маглі б разгледзець магчымасць забароны мясцовым выканаўчым прадстаўнікам і іншым дзяржаўным асобам адначасова выступаць ў якасці чальцоў выбарчай камісіі.
15. Для забеспячэння роўнага ўдзелу людзей з фізічнымі недахопамі ў выбарах, ЦВК у супрацоўніцтве з адпаведнымі дзяржаўнымі органамі і пры ўзгадненні з грамадзянскай супольнасцю павінна працягваць прымаць меры па забеспячэнні аўтаномнага доступу да ўсіх выбарчых участкаў.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

16. Усеагульнае адмаўленне выбарчых правоў грамадзянам, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства, трэба перагледзець, каб забяспечыць прапарцыянальнасць абмежавання, якое накладаецца, цяжкасці здзейсненага злачынства. Трэба скасаваць абмежаванне выбарчых правоў грамадзян, якія знаходзяцца ў у дасудовым зняволенні. Абмежаванне выбарчых правоў асоб с псіхічнымі ці фізічнымі асаблівасцямі развіцця трэба скасаваць.
17. Варта разгледзець пытанне аб распрацоўцы цэнтралізаванага, кампутарызаванага і агульнадаступнага рээстра выбаршчыкаў у адпаведнасці з правіламі абароны дадзеных. Колькасць выбаршчыкаў на выбарчым участку павінна быць абнародавана, каб спрыяць празрыстасці і падсправаздачнасці. Варта ўвесці законны тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія падлягаюць судоваму кантролю.

Рэгістрацыя кандыдатаў

18. У мэтах забеспячэння выбарчых правоў, варта перагледзець абмежаванні правоў удзейнічаць у якасці кандыдата для фізічных асоб з нязнятай судзімасцю. Такія абмежаванні варта прымяняць толькі прапарцыянальна ўтворанаму злачынству. У законе варта дакладна вызначыць, што для мэтаў вылучэння трэба разумець пад “пастаянным месцам жыхарства”.
19. Належыць прыняць прававыя і адміністрацыйныя меры, каб забяспечыць роўныя ўмовы для збору і праверкі подпісаў. Варта разгледзець пытанне аб памяншэнні патрабаванай колькасці подпісаў у падтрымку для рэгістрацыі кандыдата і дазволу назірання за працэсам праверкі подпісаў.

Выбарчая кампанія

20. Права на свабодныя сходы павінна выконвацца ў адносінах да ўсіх выбарчых і палітычных зацікаўленых асоб да, падчас і пасля выбараў. Улады павінны зняць плату за правядзенне любых публічных мерапрыемстваў.
21. Улады павінны гарантаваць праз прававыя і адміністрацыйныя меры ўмовы для таго, каб агітацыя адбывалася без злоўжывання службовым становішчам, ціску да ўдзела на

супрацоўнікаў або падтрымкі з боку дзяржаўных прадпрыемстваў або асацыяцый, якія субсідуюцца дзяржавай.

Фінансаванне кампаніі

22. Можна было б разгледзець магчымасць паўторнага ўвядзення прамога дзяржаўнага фінансавання кампаніі ў якасці сродку забеспячэння роўных умоў сярод кандыдатаў.
23. Незалежнаму, бесстаронняму і прафесійнаму органу належыць правяраць фінансавыя справаздачы на аснове справядлівых і аб'ектыўных крытэрыяў. Для павышэння празрыстасці кампаніі, фінансавыя справаздачы, у тым ліку ўсе дадзеныя аб даходах і выдатках, павінны быць своєчасова апублікаваныя.

СМІ

24. Як ужо рэкамендавалася раней, акрэдытацыю журналістаў варта перагледзець, каб яна паляпшала ўмовы іх працы, а не дзейнічала ў якасці дазволу на працу. Пазаштатныя і анлайн-журналісты павінны карыстацца тым жа статусам, што і іншыя журналісты без дыскрымінацыі.
25. Рашэнні аб абмежаванні доступу да вэб-сайтаў і іншых рэсурсаў у Інтэрнэце, уключаючы поўны спіс заблакаваных сайтаў, павінны быць празрыстымі і падлягаць судоваму кантролю.
26. Нагляд за сродкамі масавай інфармацыі ў выбарчых кампаніях павінен ажыццяўляцца незалежным кантрольным органам з адпаведнымі механізмамі забеспячэння збалансаванага складу. Уладам варта разгледзець даручэнне такому органу праводзіць комплексны маніторынг асвятлення выбарчых кампаній у СМІ з абвясчэннем яго метадалогіі і вынікаў. Працэдурны разгляд скаргаў, якія тычацца сродкаў масавай інфармацыі, павінны быць дакладна рэгламентаваны, каб яны з'яўляліся эфектыўным сродкам аховы правоў.
27. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі павінны забяспечыць належнае асвятленне кандыдатаў у сваіх навінавых і палітычных праграмах і даваць выбаршчыкам дастаткова інфармацыі пра іх праграмы і дзейнасць. Для дасягнення гэтай мэты, кампетэнтныя органы маглі б распрацаваць стратэгічнае кіраўніцтва для СМІ датычна парламенцкіх выбараў на час выбарчых перыядаў.

Скаргі і звароты

28. Выбарчы кодэкс трэба перагледзець, каб забяспечыць усеабдымную іерархічную аснову для вырашэння спрэчак аб выбарах, а таксама ліквідаваць неадназначнасці адносна юрысдыкцыі і падліку тэрмінаў. Як мінімум, усе кандыдаты і выбаршчыкі ў выбарчай акрузе павінны мець магчымасць падаваць скаргі на вынікі выбараў на ўсіх узроўнях.

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў

29. Як ужо было рэкамендавана раней, у мэтах павышэння эфектыўнасці працэсу галасавання, уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як адзіныя празрыстыя скрыні для галасавання, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і унікальнымі пячаткамі УВК. У мэтах забеспячэння таямніцы галасавання, выбаршчыкам

можна было даручыць складаць бюлетэні пасля таго, як яны зрабілі свой выбар у выбарчым бюлетэні.

30. Пытанні выяўленых недахопаў і парушэнняў з боку адміністрацыі датычна галасавання з дому трэба вырашыць праз падрыхтоўку выбарчых кадраў і належным чынам кантраляваць. Для прадухілення злоўжыванняў можна ўвесці больш жорсткія патрабаванні да ўдзелу ў мабільным галасаванні.
31. У закон трэба ўнесці папраўкі, каб прапісаць адзіныя працэдуры складання выніковых табліц. Дзеля павышэння празрыстасці з'ядзення вынікаў і дзеля даверу грамадскасці да дакладнасці вынікаў, АВК павінны праводзіць бесперапынны падлік вынікаў ад перадачы пратаколаў УВК да з'ядзення выніковых пратаколаў АВК у прысутнасці чальцоў УВК і назіральнікаў. Назіральнікаў нельга абмежоўваць ў назіранні за з'ядзеннем дадзеных у табліцы.
32. У мэтах павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці вынікі варта публікаваць з разбіўкай па выбарчых участках, яны павінны таксама ўключаюць у сябе колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў, сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.

ДАДАТАК І: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ ВЫБАРАЎ¹²⁰

АВК	Агульная колькасць выбаршчыкаў	Дададзе на удзень выбараў	Выдана бюлетэняў	Яўка %	Датэрміновае галасаванне	Мабільнае галасаванне	Галасаванне на ВУ удзень выбараў	Супраціў усіх	Сапсаваных бюлетэняў
1	68,748	496	47,627	69.3	20,958	2,498	24,165	5,685	430
2	56,918	45	37,097	65.2	19,762	1,532	15,799	4,823	393
3	60,126	56	34,265	57.0	11,581	1,291	21,369	3,228	368
4	63,352	439	48,472	76.5	24,103	2,879	21,481	3,831	422
5	66,830	103	52,751	78.9	27,712	1,388	23,644	2,688	412
6	60,716	52	46,765	77.0	24,985	1,289	20,491	3,590	485
7	62,496	-	56,738	90.8	24,073	6,149	26,516	4,451	757
8	60,014	276	53,735	89.5	23,644	6,044	24,047	5,792	591
9	58,714	294	48,752	83.0	19,764	5,248	23,726	5,799	688
10	57,578	190	50,573	87.8	21,972	5,378	23,223	5,081	921
11	59,155	30	50,105	84.7	20,734	4,485	24,885	7,000	878
12	62,133	79	53,980	86.9	20,811	5,604	27,548	5,732	710
13	56,348	101	48,140	85.4	19,552	3,338	25,244	4,078	515
14	61,240	830	46,534	76.0	16,673	1,811	28,042	4,748	681
15	64,571	178	56,411	87.4	20,892	2,668	32,851	2,844	570
16	53,781	-	46,073	85.7	23,240	1,379	21,454	4,332	661
17	63,831	73	53,012	83.0	29,011	4,201	19,794	1,710	450
18	69,864	33	42,839	61.3	14,235	4,376	24,211	2,439	813
19	63,643	205	54,736	86.0	26,601	6,139	21,996	2,495	458
20	63,371	318	55,840	88.1	30,776	3,208	21,841	2,387	497
21	62,935	-	55,410	88.0	26,066	9,583	19,761	6,651	604
22	56,366	-	52,077	92.4	23,383	8,717	19,977	1,844	474
23	60,077	126	49,925	83.1	25,097	7,339	17,474	4,510	578
24	67,258	297	51,452	76.5	25,986	2,569	22,897	2,691	712
25	60,268	-	48,678	80.8	22,071	5,986	20,614	2,952	528
26	58,861	-	49,831	84.7	19,884	6,360	23,584	3,529	631
27	57,376	25	45,446	79.2	20,982	6,515	17,947	5,353	471
28	56,072	3	47,151	84.1	21,766	10,375	15,010	5,237	606
29	57,750	23	46,417	80.4	20,591	7,718	18,108	4,904	536
30	57,179	122	50,817	88.9	21,318	11,151	18,348	4,537	575
31	67,444	-	49,819	73.9	24,311	1,932	23,573	4,790	661
32	65,683	-	49,979	76.1	22,880	1,614	25,481	3,935	664
33	66,868	-	43,860	65.5	19,423	2,456	21,947	3,347	769
34	67,371	-	50,161	74.4	21,268	5,060	23,784	544	66
35	66,273	-	50,128	75.6	19,912	2,784	27,386	452	64

АВК	Агульная колькасць выбаршчыкаў	Дададзена ў дзень выбараў	Выдана бюлетэняў	Яўка %	Датэрміновае галасаванне	Мабільнае галасаванне	Галасаванне на ВУ ў дзень выбараў	Супраціў усіх	Сапсаваных бюлетэняў
36	69,340	-	52,736	76.0	23,631	1,836	27,258	1,407	212
37	66,123	-	58,602	88.6	29,638	2,426	26,528	4,125	509
38	66,758	-	60,146	90.0	32,206	2,752	25,149	3,767	346
39	55,486	-	51,011	91.9	25,364	2,531	23,116	3,865	634
40	67,826	54	53,659	79.1	27,784	1,808	24,067	6,443	422
41	55,014	15	48,345	87.8	22,400	3,962	21,960	4,598	505
42	68,593	15	56,902	82.9	32,271	608	24,001	3,580	500
43	63,118	-	56,107	88.9	28,196	2,146	25,759	4,594	559
44	56,426	165	45,238	80.2	22,348	6,066	16,811	3,127	303
45	58,444	-	50,768	86.9	25,114	4,127	21,517	5,973	566
46	64,882	177	50,375	77.6	22,021	2,582	25,761	2,522	384
47	55,242	71	51,788	93.7	27,193	4,367	20,205	7,312	706
48	55,692	75	46,368	83.2	19,721	3,635	22,984	3,655	382
49	57,823	137	43,208	74.7	20,836	1,737	20,627	3,319	490
50	58,084	56	41,632	71.7	20,096	515	21,021	3,563	417
51	54,789	210	30,724	56.1	11,117	3,838	15,764	4,565	430
52	57,213	116	42,621	74.5	22,357	1,444	18,812	3,359	540
53	62,300	-	56,068	90.0	23,743	7,285	25,040	7,678	583
54	61,001	45	53,489	87.7	25,028	5,729	22,732	4,265	595
55	61,091	168	45,370	74.3	22,056	1,144	22,169	4,123	462
56	56,808	71	47,622	83.8	22,308	4,987	20,327	3,669	433
57	56,105	89	49,979	89.1	21,369	9,118	19,490	4,753	775
58	59,770	80	45,171	75.6	21,667	6,311	17,187	3,992	415
59	56,829	50	45,039	79.3	21,626	5,895	17,517	5,947	708
60	55,099	12	47,641	86.5	22,832	8,055	16,745	4,040	497
61	61,748	26	51,562	83.5	23,454	7,983	20,125	7,848	1,503
62	69,634	-	53,064	76.2	29,315	1,670	22,079	2,840	394
63	65,922	-	52,625	79.8	25,826	4,385	22,414	4,295	491
64	63,266	-	46,215	73.1	20,484	2,040	23,691	1,992	211
65	67,069	31	56,493	84.2	26,692	5,275	24,526	4,478	1,073
66	64,786	27	58,168	89.8	26,863	8,549	22,756	4,154	560
67	67,384	11	52,117	77.3	23,234	4,403	24,465	4,642	649
68	66,861	121	48,867	73.1	22,764	382	25,721	5,093	747
69	65,493	99	56,104	85.7	24,746	5,386	25,972	5,809	694
70	60,513	72	48,356	79.9	24,472	6,095	17,788	6,280	599
71	66,064	33	50,957	77.1	24,244	8,038	18,675	4,205	413
72	67,622	-	49,280	72.9	24,768	1,617	22,891	4,070	489
73	66,225	-	53,703	81.1	22,652	9,123	21,926	3,849	441
74	56,186	15	46,729	83.2	20,424	9,102	17,201	2,482	632

АВК	Агульная колькасць выбаршчыкаў	Дададзена ў дзень выбараў	Выдана бюлетэняў	Яўка %	Датэрміновае галасаванне	Мабільнае галасаванне	Галасаванне на ВУ у дзень выбараў	Супраціў усіх	Сапсаваных бюлетэняў
75	69,122	44	57,681	83.5	27,149	6,829	23,703	5,124	408
76	68,523	12	53,394	77.9	27,492	4,082	21,820	5,184	467
77	74,108	24	49,601	66.9	25,803	3,093	20,705	5,123	515
78	62,301	23	46,127	74.0	19,205	4,997	21,902	3,034	524
79	68,823	19	51,622	75.0	23,973	1,101	26,528	3,737	691
80	61,135	67	51,226	83.8	22,977	4,910	23,335	3,211	730
81	56,396	4	53,582	95.0	26,940	4,588	22,051	1,937	473
82	53,884	7	49,312	91.5	23,420	7,979	17,910	2,867	407
83	62,395	115	58,464	93.7	30,065	3,906	24,485	1,607	701
84	65,096	168	50,069	76.8	19,869	2,714	27,420	3,507	399
85	61,885	295	44,446	71.6	18,223	5,313	20,798	4,042	388
86	67,351	11	51,244	76.1	26,484	1,848	22,897	2,570	492
87	62,218	8	47,645	76.5	23,511	1,583	22,518	2,468	782
88	64,952	47	55,875	86.0	27,477	6,985	21,384	6,062	571
89	57,559	129	49,344	85.7	25,809	6,369	17,159	7,729	864
90	60,217	151	55,003	91.3	27,129	6,673	21,190	3,056	407
91	60,547	73	38,952	64.3	15,891	493	22,568	5,475	182
92	60,200	178	36,819	61.2	16,530	1,104	19,184	3,866	179
93	61,619	53	41,624	67.6	19,464	976	21,184	4,136	237
94	63,525	8	38,892	61.1	17,101	253	21,473	2,609	321
95	61,853	64	40,620	65.6	17,240	553	22,750	2,612	403
96	59,580	84	36,690	61.6	15,045	181	21,463	5,269	92
97	58,053	95	35,879	61.8	13,881	165	21,833	5,097	106
98	70,221	333	45,347	64.6	17,972	508	26,866	4,872	301
99	64,349	55	41,323	64.2	22,940	392	17,987	4,916	225
100	67,589	118	43,305	64.1	17,644	291	25,370	4,730	293
101	66,822	299	43,537	64.8	20,003	327	22,962	3,599	516
102	62,931	201	40,608	64.0	19,374	394	20,506	3,187	405
103	60,909	712	37,584	61.1	18,361	770	18,073	3,515	421
104	65,348	280	40,499	61.3	19,479	914	19,638	2,771	523
105	68,218	72	43,591	63.8	18,347	1,197	23,995	4,436	320
106	64,362	124	40,974	63.3	20,481	2,239	18,005	2,496	189
107	69,239	103	42,123	60.4	19,156	3,307	19,381	2,715	295
108	68,534	11	40,799	59.2	17,069	693	22,810	3,989	436
109	70,245	19	46,498	66.1	20,385	458	25,579	3,223	422
110	61,042	401	38,542	63.1	19,222	2,837	16,483	4,053	316

АВК	Абраны кандыдат	Колькасць галасоў	Адсоткаў галасоў	Вылучэнне
1	Брыч Леанід	31,161	65.4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў, Беларуская патрыятычная партыя
2	Васько Марына	21,878	59.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
3	Дашко Анатоль	16,914	49.4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
4	Зайкаў Яўген	31,153	64.3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
5	Хлабукін Ігар	37,852	71.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
6	Папко Павел	31,385	67.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
7	Жалнерчык Людміла	41,097	72.4	Ініцыятыўная група
8	Стацюка Жанна	35,246	65.6	Ініцыятыўная група, Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці
9	Ляўчук Аляксандр	28,298	58.1	Ініцыятыўная група
10	Бартош Святлана	40,125	79.3	Ініцыятыўная група, Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці
11	Голуб Наталля	32,439	64.7	Ініцыятыўная група
12	Дзямідовіч Васіль	29,415	54.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
13	Насенія Анатоль	35,241	73.2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
14	Амяльянюк Аляксандр	31,458	67.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
15	Бегеба Валянціна	45,620	80.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
16	Бабаловіч Аляксандр	32,948	71.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
17	Нікалайкін Віктар	44,566	84.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
18	Аўтухова Таццяна	32,040	74.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
19	Горвал Святлана	41,167	75.2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
20	Яхараў Аляксей	44,131	79.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
21	Палякова Ірына	37,592	67.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
22	Андрэйчанка Уладзімір	45,278	86.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
23	Мартынаў Ігар	29,872	59.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
24	Карась Дзяніс	28,885	56.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
25	Крачак Іна	27,335	56.2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
26	Васюкоў Віталь	25,117	50.4	Працоўны калектыў
27	Адзінцова Святлана	30,575	67.3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
28	Шаўчук Нікалай	29,188	61.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
29	Сільчонак Павел	26,864	57.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
30	Дубаў Аляксандр	30,903	60.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
31	Уткін Віталь	33,233	66.7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
32	Данчанка Аляксандр	33,360	66.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

АВК	Абраны кандыдат	Колькасць галасоў	Адсоткаў галасоў	Вылучэнне
33	Злотнікаў Андрэй	23,733	54.2	Ініцыятыўная група, Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці

34	Даугала Ірына	34,233	68.3	Ініцыятыўная група
35	Аляксандр Машкараў	26,465	52.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
36	Крэч Вольга	30,201	57.3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
37	Завалей Ігар	39,284	67.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
38	Васількоў Нікалай	48,116	80.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
39	Кралевіч Ірына	38,513	75.5	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
40	Волкаў Ігар	31,549	58.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
41	Адаменка Яўген	35,728	73.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
42	Назарнка Валянціна	39,023	68.6	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
43	Пісанік Леанід	40,451	72.1	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
44	Сцельмашок Сяргей	33,019	73.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
45	Краўцоў Сяргей	38,077	75.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
46	Таўцін Ігар	35,046	69.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
47	Чарняўская Жанна	35,711	69.0	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
48	Паканечны Павел	34,568	74.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
49	Луканская Ірына	28,225	65.3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
50	Патапава Алена	23,695	56.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
51	Кір'як Лілія	13,185	42.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
52	Далгасей Тамара	28,500	66.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
53	Аўтка Аляксандр	37,983	67.7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
54	Маркевіч Аляксандр	37,505	70.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
55	Міцкевіч Валер	29,603	65.3	Працоўны калектыў
56	Сіняк Уладзімір	33,758	70.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
57	Сахін Аляксандр	33,545	67.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
58	Семяняка Валянцін	28,691	63.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
59	Свілла Віктар	30,415	67.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
60	Міхалюк Павел	29,922	62.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
61	Лаўрыненка Ігар	37,562	72.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
62	Шыпула Аляксандр	39,010	73.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
63	Ананіч Лілія	40,947	77.8	Ініцыятыўная група
64	Стральчонак Валерый	26,043	56.4	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
65	Белаконёў Алег	40,860	72.3	Ініцыятыўная група
66	Ніжэвіч Людміла	46,785	80.4	Ініцыятыўная група

АВК	Абраны кандыдат	Колькасць галасоў	Адсоткаў галасоў	Вылучэнне
67	Ражанец Валянціна	34,487	66.2	Ініцыятыўная група
68	Струнеўскі Андрэй	34,032	69.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
69	Мурына Юлія	36,477	65.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

70	Мамайка Іван	32,904	68.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
71	Аляксандр Саракач	33,956	66.6	Ініцыятыўная група
72	Канановіч Людміла	37,259	75.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
73	Семянчук Алег	40,800	76.0	Ініцыятыўная група
74	Супрановіч Ірына	34,894	74.7	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
75	Вабішчэвіч Пётра	44,219	76.7	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
76	Падлужная Людміла	31,010	58.1	Ініцыятыўная група
77	Курсевіч Валянціна	28,664	57.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
78	Рынейская Ірына	27,917	60.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
79	Шырокая Вера	36,897	71.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
80	Хацко Уладзімір	36,176	70.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
81	Сыранкоў Сяргей	33,494	62.5	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
82	Калеснева Алена	32,114	65.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
83	Азаранка Уладзімір	37,812	64.7	Ініцыятыўная група
84	Маржалюк Ігар	26,720	53.4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
85	Здорыкава Людміла	22,966	51.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
86	Петрашова Вольга	31,825	62.1	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
87	Аляксандр Масейкаў	29,298	61.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
88	Тарасенка Наталля	35,509	63.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
89	Шутава Святлана	22,990	46.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
90	Ханчук Андрэй	37,160	67.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
91	Лахунова Галіна	18,193	46.7	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
92	Гранкоўскі Аляксандр	16,933	46.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
93	Шкроб Марына	19,830	47.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
94	Варанецкі Валерый	22,127	57.0	Ініцыятыўная група
95	Сайханова Таццяна	23,257	57.4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
96	Савіных Андрэй	19,308	52.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
97	Клішэвіч Сяргей	16,745	46.7	Ініцыятыўная група, Камуністычная партыя
98	Макарына-Кабак Людміла	24,457	53.9	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

АВК	Абраны кандыдат	Колькасць галасоў	Адсоткаў галасоў	Вылучэнне
99	Камароўскі Ігар	20,806	50.4	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
100	Гайдук Аксана	22,081	51.0	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
101	Старавойтава Ганна	16,274	37.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
102	Лянчэўская Марына	15,761	39.1	Ініцыятыўная група
103	Панасюк Васіль	17,792	47.8	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

104	Васілевіч Марыя	11,583	28.9	Ініцыятыўная група
105	Любецкая Людміла	22,451	51.6	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
106	Дзюк Сяргей	23,821	58.5	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
107	Давыдзюка Генадзь	24,395	58.3	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў
108	Гайдукевіч Алег	19,539	48.2	Ініцыятыўная група, Ліберальная дэмакратычная партыя
109	Хардзейчык Іван	31,729	68.4	Ініцыятыўная група
110	Думбадзэ Тэнгіз	13,191	34.2	Ініцыятыўная група, Працоўны калектыў

ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ МІЖНАРОДНАЙ МІСІІ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ

Парламенцкая асамблея АБСЕ

Margareta	Cederfelt	Спецыяльны каардынатар	Швецыя
Ditmir	Bushati	Старшыня дэлегацыі	Албанія
Antonela	Veshi	Супрацоўнік дэлегацыі	Албанія
Tigran	Urikhanyan	Дэпутат Парламента	Арменія
Martin	Engelberg	Дэпутат Парламента	Аўстрыя
Tahir	Mirkishili	Дэпутат Парламента	Азербайджан
Boris	Yachev	Дэпутат Парламента	Балгарыя
Kyriakos	Kyriakou-Hadjjianni	Дэпутат Парламента	Кіпр
Silvia	Andrisova	Супрацоўнік дэлегацыі	Чэхія
Karla	Marikova	Дэпутат Парламента	Чэхія
Zdenek	Ondracek	Дэпутат Парламента	Чэхія
Pavel	Plzak	Дэпутат Парламента	Чэхія
Mette	Dencker	Дэпутат Парламента	Данія
Ketli	Lindus	Супрацоўнік дэлегацыі	Эстонія
Heljo	Pikhof	Дэпутат Парламента	Эстонія
Vilhelm	Junnila	Дэпутат Парламента	Фінляндыя
Johannes	Koskinen	Дэпутат Парламента	Фінляндыя
Christoph	Neumann	Дэпутат Парламента	Германія
Paul Viktor	Podolay	Дэпутат Парламента	Германія
Georgios	Arvanitidis	Дэпутат Парламента	Грэцыя
Georgios	Cahampouris	Супрацоўнік дэлегацыі	Грэцыя
Anastasia	Gkara	Дэпутат Парламента	Грэцыя
Georgios	Stylios	Дэпутат Парламента	Грэцыя
Gergely	Arato	Дэпутат Парламента	Венгрыя
Bryndis	Haraldsdottir	Дэпутат Парламента	Ісландыя
Luigi	Augussori	Дэпутат Парламента	Італія
Alex	Bazzaro	Дэпутат Парламента	Італія
Federico	Caselli	Супрацоўнік дэлегацыі	Італія
Mauro	Del Barba	Дэпутат Парламента	Італія
Monica	Delli Priscoli	Супрацоўнік дэлегацыі	Італія
Paolo	Grimoldi	Дэпутат Парламента	Італія
Laura	Lai	Супрацоўнік дэлегацыі	Італія
Mikhail	Bortnik	Дэпутат Парламента	Казахстан
Berik	Ospanov	Дэпутат Парламента	Казахстан
Giulzhamal	Tokombaeva	Супрацоўнік дэлегацыі	Кыргызстан
Daniiar	Tolonov	Дэпутат Парламента	Кыргызстан
Dastan	Urmanbetov	Супрацоўнік дэлегацыі	Кыргызстан
Igors	Aizstrauts	Супрацоўнік дэлегацыі	Латвія
Romans	Naudins	Дэпутат Парламента	Латвія
Torill	Eidsheim	Дэпутат Парламента	Нарвегія
Barbara	Bartus	Дэпутат Парламента	Польшча
Jacek	Wlosowicz	Дэпутат Парламента	Польшча
Lucian	Romascanu	Дэпутат Парламента	Румынія

Ionut	Sibinescu	Дэпутат Парламента	Румынія
Мікалай	Брыкін	Дэпутат Парламента	Расійская Федэрацыя
Аляксей	Карніенка	Дэпутат Парламента	Расійская Федэрацыя
Алег	Марозаў	Дэпутат Парламента	Расійская Федэрацыя
Марына	Якаўлева	Супрацоўнік дэлегацыі	Расійская Федэрацыя
Марыя	Жолабава	Супрацоўнік дэлегацыі	Расійская Федэрацыя
Lubos	Blaha	Дэпутат Парламента	Славакія
Marian	Kery	Дэпутат Парламента	Славакія
Peter	Osusky	Дэпутат Парламента	Славакія
Sebastian	Gonzalez	Дэпутат Парламента	Іспанія
Pere Joan	Pons Sampietro	Дэпутат Парламента	Іспанія
Asa	Coenraads	Дэпутат Парламента	Швецыя
Dag	Larsson	Дэпутат Парламента	Швецыя
Carina	Odebrink	Дэпутат Парламента	Швецыя
Edward	Riedl	Дэпутат Парламента	Швецыя
Fredrik	Svensson	Супрацоўнік дэлегацыі	Швецыя
Margareta	Kiener Nellen	Дэпутат Парламента	Швейцарыя
Rachel	Bauman	Хельсінскі камітэт	Злучаныя Штаты Амерыкі
Robert	Hand	Хельсінскі камітэт	Злучаныя Штаты Амерыкі
Nathaniel	Hurd	Хельсінскі камітэт	Злучаныя Штаты Амерыкі
Boymatjon	Rasulov	Дэпутат Парламента	Узбекістан
Andreas	Baker	Секрэтарыят ПА АБСЕ	Данія
Stephanie	Koltchanov	Секрэтарыят ПА АБСЕ	Францыя
Ірына	Сабашук	Секрэтарыят ПА АБСЕ	Украіна
Nat	Parry	Секрэтарыят ПА АБСЕ	Злучаныя Штаты Амерыкі

Парламенцкая асамблея Савета Еўропы

David	Lord Blencathra	Старшыня дэлегацыі	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Sos	Avetisyan	Дэпутат Парламента	Арменія
Stefan	Schennach	Дэпутат Парламента	Аўстрыя
Sahiba	Gafarova	Дэпутат Парламента	Азербайджан
George	Loucaides	Дэпутат Парламента	Кіпр
Kimmo	Kiljunen	Дэпутат Парламента	Фінляндыя
Jacques	Le Nay	Дэпутат Парламента	Францыя
Laurence	Trastour-Isnart	Дэпутат Парламента	Францыя
Nino	Goguadze	Дэпутат Парламента	Грузія
Birgir	Thorarinsson	Дэпутат Парламента	Ісландыя
Denise	O'Hara	Дэпутат Парламента	Ірландыя
Andrian	Candu	Дэпутат Парламента	Малдова
Emile Enger	Mehl	Дэпутат Парламента	Нарвегія
Edite	Estrela	Дэпутат Парламента	Партугалія
Dubravka	Filipovski	Дэпутат Парламента	Сербія
Pierre-Alain	Fridez	Дэпутат Парламента	Швейцарыя
Zeki Hakan	Sidali	Дэпутат Парламента	Турцыя
Tara	Lady Blencathra	Суправаджаючая асоба	Злучанае Каралеўства

Simon	Russell	Дэпутат Парламента	Велікабрытаніі
Katharina	Pabel	Венецыянская камісія	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Michael	Janssen	Венецыянская камісія	Аўстрыя
Chemavon	Chahbazian	Секрэтарыят ПАСЕ	Германія
Daniele	Gastl	Секрэтарыят ПАСЕ	Францыя
Bogdan	Torcatoriu	Секрэтарыят ПАСЕ	Францыя
Anne	Godfrey	Секрэтарыят ПАСЕ	Румынія Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі

Кароткатэрміновыя назіральнікі БДПЧ

Andon	Kume	Албанія
Teresa	Exenberger	Аўстрыя
Thomas	Muehlmann	Аўстрыя
Margit	Wallner	Аўстрыя
Alexandra	Khoudokormoff	Бельгія
Bernard	Leloup	Бельгія
Helena	Saelman	Бельгія
Tihomir	Kairiamov	Балгарыя
Irena	Yonkova	Балгарыя
Martina	Popovic	Харватыя
Damir	Malbašić	Харватыя
Michal	Černý	Чэхія
Adam	Gazda	Чэхія
Jane	Kovarikova	Чэхія
Miroslav	Kvasnak	Чэхія
Šárka	Michková	Чэхія
Katerina	Palova	Чэхія
Stepan	Santrucek	Чэхія
Pavel	Sedlák	Чэхія
Vojtěch	Šmolík	Чэхія
Pavel	Trousil	Чэхія
Per	Andersen	Данія
Thomas	Boserup	Данія
Inge	Christensen	Данія
Nana	Hansen	Данія
Martin	Jensen	Данія
Kirsten	Joergensen	Данія
Pia	Johansen	Данія
Mads	Jorgensen	Данія
Adam	Moeller	Данія
Karsten	Poulsen	Данія
Gtite	Snefstrup	Данія
Lise	Thorsen	Данія
Silver	Küngas	Эстонія
Ingrid	Roger	Эстонія
Maria	Orlova	Эстонія

Mari	Paajanen	Фінляндыя
Anu	Rämä	Фінляндыя
Ahti Sakari	Vuorensola	Фінляндыя
Jessica	Berthereau	Францыя
Laurent	Campigotto	Францыя
Benedicte	Contamin	Францыя
Pascal	Delumeau	Францыя
Loe	Lagrange	Францыя
Guillaume	Loiseau	Францыя
Evelina	Schulz	Германія
Hans-Wulf		
Peter	Bartels	Германія
Ulrike	Bickel	Германія
Edgar	Brueser	Германія
Birgit	Daiber	Германія
Horst	Denecke	Германія
Thomas	Doehne	Германія
Matthias	Dornfeldt	Германія
Frank	Fischer	Германія
Christoph	Freiherr von Feilitzsch	Германія
Thomas	Froehlich	Германія
Sibylle	Gerstl	Германія
Helmut	Goeser	Германія
Mendel	Goldstein	Германія
Miguel	Haubrich Seco	Германія
Anica	Heinlein	Германія
Christian	Keilbach	Германія
Helmut	Klawonn	Германія
Stefan	Koeppel	Германія
Jochen	Kortlaender	Германія
Anna	Kravtsenko	Германія
Tina	Mede-Karpenstein	Германія
Maxim	Menschenin	Германія
Ulrike	Neundorf	Германія
Reinhold	Osterhus	Германія
Rainer	Otter	Германія
Jochen	Rinck	Германія
Pyas	Saliba	Германія
Hans-Heinrich	Schneider	Германія
Benjamin	Smale	Германія
Christine	Smers	Германія
Sabine	Smolka-Gunsam	Германія
Angela	Tenbruck-Marx	Германія
Wolfgang	Trautmann	Германія
Judith	Ulirsch	Германія
Jürgen	Wayand	Германія
Edith	Weber	Германія
Maria	Wichmann	Германія

Christoph	Wiedemann	Германія
Bianca	Wieland	Германія
Krisztina	Katona	Венгрыя
Kartal	Kovalovszki	Венгрыя
Peter	Pandur	Венгрыя
Anna	Puskov	Венгрыя
Elza	Schönstein	Венгрыя
Elin	Engilbertsdottir	Ісландыя
Kolbeinn	Óttarsson Proppé	Ісландыя
Neil	Barrett	Ірландыя
Pauline	Egan	Ірландыя
Diletta	Berardinelli	Італія
Danilo	Distefano	Італія
Pierpaolo	Garofalo	Італія
Erika	Mazzucato	Італія
Federico	Orsi	Італія
Valentina	Tropiano	Італія
Naoto	Kanatsu	Японія
Hiroki	Okamoto	Японія
Yan	Fedotov	Казахстан
Bak-Daulet	Mamyrbayev	Казахстан
Sherzod	Pulatov	Казахстан
Reinis	Kalniņš	Латвія
Dace	Rutka	Латвія
Viktorija	Bražiūnaitė	Літва
Mindaugas	Damijonaitis	Літва
Irena	Paukstyte	Літва
Skirmantas	Strimaitis	Літва
Giedre	Verollet	Літва
Pranas	Žukauskas	Літва
Henk	Graafland	Нідэрланды
Olga	Sterenshis	Нідэрланды
Henricus	van bommel	Нідэрланды
Even	Aronsen	Нарвегія
Ingeborg	Bahr	Нарвегія
Anette	Froyland	Нарвегія
Kjersti	Sjaatil	Нарвегія
Natalia	Andreeva	Польшча
Jaroslav	Bajaczyk	Польшча
Sebastian	Barkowski	Польшча
Dawid	Cegielka	Польшча
Elzbieta	Ciesielska	Польшча
Karolina	Gendek	Польшча
Bartosz	Gralicki	Польшча
Agata	Janiszewska	Польшча
Rafal	Jewdokimow	Польшча
Regina	Jurkowska	Польшча
Barbara	Kaczmarczyk	Польшча

Joanna	Krupadziorow	Польшча
Andrzej	Krynicki	Польшча
Grzegorz	Małyga	Польшча
Barbara	Michałowska	Польшча
Slawomir	Misiak	Польшча
Andrzej	Morstin	Польшча
Jacek	Multanowski	Польшча
Agnieszka	Ostrowska	Польшча
Paulina	Raduchowska-Brochwicz	Польшча
Anna	Siwirska	Польшча
Daria	Suwala	Польшча
Marta	Tomaszkiewicz	Польшча
Małgorzata	Tyszkiewicz	Польшча
Anna	Wanczyk	Польшча
Albert	Wierzbicki	Польшча
Marek	Ziolkowski	Польшча
Maciej	Żwirski	Польшча
Joana	Ferrari	Партугалія
Marius	Florescu-Ciobotaru	Румынія
Cîrstea	Mircea-Gheorghe	Румынія
Энвер	Ахмедаў	Расійская Федэрацыя
Сяргей	Бабуркін	Расійская Федэрацыя
Зміцер	Багдулін	Расійская Федэрацыя
Карына	Багіева	Расійская Федэрацыя
Алена	Баландзіна	Расійская Федэрацыя
Барыс	Бодраў	Расійская Федэрацыя
Валерый	Бандарэнка	Расійская Федэрацыя
Андрэй	Барадзін	Расійская Федэрацыя
Кірыл	Будаеў	Расійская Федэрацыя
Андрэй	Бурава	Расійская Федэрацыя
Барыс	Дзіяконаў	Расійская Федэрацыя
Ганна	Фіміёглі	Расійская Федэрацыя
Арыф	Гаджыеў	Расійская Федэрацыя
Наілія	Гільмутдзінава	Расійская Федэрацыя
Ганна	Гажына	Расійская Федэрацыя
Зміцер	Грошаў	Расійская Федэрацыя
Аляксандр	Ігнатаў	Расійская Федэрацыя
Кацярына	Іванова	Расійская Федэрацыя
Тураль	Явадаў	Расійская Федэрацыя
Алеся	Халяпіна	Расійская Федэрацыя
Дыяна	Кляпацкая	Расійская Федэрацыя
Алег	Камароў	Расійская Федэрацыя
Васіль	Корчмар	Расійская Федэрацыя
Ігар	Карнееў	Расійская Федэрацыя
Іўлія	Каротун	Расійская Федэрацыя
Міхаіл	Круцікаў	Расійская Федэрацыя
Ірына	Кульбанава	Расійская Федэрацыя
Павел	Кузняцоў	Расійская Федэрацыя

Андрэй	Лістава	Расійская Федэрацыя
Ганна	Лысеніна	Расійская Федэрацыя
Зміцер	Макараў	Расійская Федэрацыя
Кірыл	Мамаеў	Расійская Федэрацыя
Андрэй	Малачкоў	Расійская Федэрацыя
Марына	Навумава	Расійская Федэрацыя
Анатоль	Адзінцова	Расійская Федэрацыя
Андрэй	Оствальд	Расійская Федэрацыя
Сяргей	Оверчанка	Расійская Федэрацыя
Іван	Перавертаў	Расійская Федэрацыя
Вольга	Перфіліева	Расійская Федэрацыя
Аляксей	Пагонін	Расійская Федэрацыя
Уладзімір	Панамароў	Расійская Федэрацыя
Ігар	Пракапіеў	Расійская Федэрацыя
Аляксандр	Прусаў	Расійская Федэрацыя
Георгій	Рубцоў	Расійская Федэрацыя
Валерый	Шагееў	Расійская Федэрацыя
Юрый	Шапавалаў	Расійская Федэрацыя
Ларыса	Шатохіна	Расійская Федэрацыя
Кацярына	Шаўмскі	Расійская Федэрацыя
Вераніка	Шмелева	Расійская Федэрацыя
Святаслаў	Цярэнцьеў	Расійская Федэрацыя
Юрый	Цвяткоў	Расійская Федэрацыя
Марыя	Вілкава	Расійская Федэрацыя
Ксенія	Вінаградава	Расійская Федэрацыя
Аляксандр	Уладычэнка	Расійская Федэрацыя
Марыя	Варажцова	Расійская Федэрацыя
Сяргей	Жданаў	Расійская Федэрацыя
Alexandra	Janečková	Славакія
Igor	Racolak	Славакія
Peter	Tomasek	Славакія
Igor	Sef	Славенія
Miguel	López Gonzalez	Іспанія
Paula	Miquel Calvo	Іспанія
María del Mar	Niñerola Marco	Іспанія
Alejandra	Rojo	Іспанія
Alejandro	Vivancos Galiano	Іспанія
Cecilia	Aengelid	Швецыя
Latifa	Gharbi	Швецыя
Sara	Hakansson	Швецыя
Carolina	Hamma	Швецыя
Ann-Sofie	Hellgren	Швецыя
Klas	Kettnaker	Швецыя
Erik	Larsson	Швецыя
Torbjörn	Messing	Швецыя
Anna Clara	Stenvall	Швецыя
Pontus	Tallberg	Швецыя
Gunilla	Davidsson	Швецыя

Mario	Barfus	Швейцарыя
Marco	Battaglia	Швейцарыя
Michele	Calastri	Швейцарыя
Kaspar	Grossenbacher Klima	Швейцарыя
Valérie	Nadrai	Швейцарыя
Anina	Weber	Швейцарыя
Stefan	Ziegler	Швейцарыя
Nataschia	Zullino	Швейцарыя
Kazi	Ali	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Christopher	Bellew	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Anne	Cottringer	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Christopher	Damandl	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Teresa	Etim-Gorst	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Charlie	Lewis	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Alan	Lloyd	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Bernard	Quoroll	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Michael	Sander	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Alison	Sutherland	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Chris	Taylor	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
David	Taylor	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Pedro	Alonso	Злучаныя Штаты Амерыкі
Bogdan	Banu	Злучаныя Штаты Амерыкі
Anthony	Barilla	Злучаныя Штаты Амерыкі
Lee	Bauer	Злучаныя Штаты Амерыкі
Christopher	Beck	Злучаныя Штаты Амерыкі
Thomas	Bride	Злучаныя Штаты Амерыкі
Suanne	Buggy	Злучаныя Штаты Амерыкі
Cynthia	Bunton	Злучаныя Штаты Амерыкі
Margaret	Clement	Злучаныя Штаты Амерыкі
David	Dunsmore	Злучаныя Штаты Амерыкі
Jarret	Fisher	Злучаныя Штаты Амерыкі
Gloria	Funcheon	Злучаныя Штаты Амерыкі

Anslem	Gentle	Злучаныя Штаты Амерыкі
Andrew	Gridinsky	Злучаныя Штаты Амерыкі
Kelsey	Harris-Smith	Злучаныя Штаты Амерыкі
Stephen	Hemphill	Злучаныя Штаты Амерыкі
Mary-Margaret	Hesse	Злучаныя Штаты Амерыкі
Jeffrey	Jacobs	Злучаныя Штаты Амерыкі
Ernest	Jones	Злучаныя Штаты Амерыкі
Ryan	Keenan	Злучаныя Штаты Амерыкі
Christi	Kolb	Злучаныя Штаты Амерыкі
Tamara	Kowalski	Злучаныя Штаты Амерыкі
Catherine	Lawrence	Злучаныя Штаты Амерыкі
Laura	Lockard	Злучаныя Штаты Амерыкі
Peter	Lossau	Злучаныя Штаты Амерыкі
Mark	MacCarley	Злучаныя Штаты Амерыкі
Gregory	Mackay	Злучаныя Штаты Амерыкі
Eda	Matchak	Злучаныя Штаты Амерыкі
Brooke	Nagle	Злучаныя Штаты Амерыкі
Nour	Nourey	Злучаныя Штаты Амерыкі
Iris	O'Rourke	Злучаныя Штаты Амерыкі
Constance	Phlipot	Злучаныя Штаты Амерыкі
Ann	Randall	Злучаныя Штаты Амерыкі
Robert	Reschke	Злучаныя Штаты Амерыкі
Mickelle	Rodgers Rodriguez	Злучаныя Штаты Амерыкі
Kimberly	Schneider	Злучаныя Штаты Амерыкі
April	Snedeker	Злучаныя Штаты Амерыкі
Richard	Steffen	Злучаныя Штаты Амерыкі
Gligor	Tashkovich	Злучаныя Штаты Амерыкі
Shari	Wilson	Злучаныя Штаты Амерыкі
Monica	Sendor	Злучаныя Штаты

		Амерыкі
Bobirmirzo	Ismoilov	Узбекістан
Farkhod	Nasriddinov	Узбекістан
Доўгатэрміновыя назіральнікі БДПЧ		
Matthias	Pühringer	Аўстрыя
Markéta	Kubová	Чэхія
Olga	Nezmeskalova	Чэхія
Patrik	Taufar	Чэхія
Merete	Laubjerg	Данія
Jari	Liimatta	Фінляндыя
Benedicte	Williams	Францыя
Janina	Markewitsch	Германія
Kirsten	Müller	Германія
Daniela	Bottigelli	Італія
Aldo	Tenisci	Італія
Nurul	Rakhimbekov	Казахстан
Cornelis	Ros	Нідэрланды
Astrid	Moен	Нарвегія
Per	Svartefoss	Нарвегія
Jakub	Herold	Польшча
Аляксандр	Бедрыцкі	Расійская Федэрацыя
Крысціна	Багданава	Расійская Федэрацыя
Елізавета	Барысава	Расійская Федэрацыя
Андрэй	Карбоўскі	Расійская Федэрацыя
Maud	Johansson	Швецыя
Karl	Lindberg	Швецыя
Daniele	D'Esposito	Швейцарыя
Thomas	Holzer	Швейцарыя
Victor	Pazinski	Швейцарыя
David	Godfrey	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Joseph	Worrall	Злучанае Каралеўства Велікабрытаніі
Ruby	Norfolk	Злучаныя Штаты Амерыкі
Dwight	Pelz	Злучаныя Штаты Амерыкі
Degee	Wilhelm	Злучаныя Штаты Амерыкі

Каманда экспертаў БДПЧ

Corien	Jonker	Старшыня Місіі	Нідэрланды
Armen	Mazmanyán		Арменія
Rashad	Shirinov		Азербайджан
Vania	Anguelova		Балгарыя
Wayne	Pilgrim		Канада
Angela	Ghilascu		Малдова
Goran	Petrov		Паўночная Македонія
Tomasz	Janczy		Польшча

Kira	Калініна	Расійская Федэрацыя
Ivana	Stanojev	Сербія
Mauro	Calvo	Іспанія
Anders	Eriksson	Швецыя
Andreas	Roth	Швецыя
Kyle	Bowers	Злучаныя Штаты Амерыкі

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДПЧ

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) з'яўляецца асноўнай арганізацыяй АБСЕ, якая дапамагае краінам-удзельніцам "забяспечыць поўнае выкананне правоў чалавека і асноўных свабод, прытрымлівацца літары закону, падтрымліваць прынцыпы дэмакратыі і (...) будаваць, умацоўваць і абараняць дэмакратычныя інстытуты, а таксама развіваць талерантнасць у грамадстве » (Дакумент Хельсінскага саміту 1992 года). Гэта называюць чалавечым вымярэннем АБСЕ.

БДПЧ, якое базуецца ў Варшаве (Польшча), было створана як Бюро па свабодных выбарах на Парыжскім саміце 1990 года. Яно пачало сваю дзейнасць у маі 1991. Праз год назва арганізацыі была зменена для таго, каб адлюстроўваць пашыраны мандат, які ўжо ўключаў правы чалавека і дэмакратызацыю. Сёння ў арганізацыі працуе больш за 150 супрацоўнікаў.

БДПЧ з'яўляецца вядучай арганізацыяй у Еўропе ў галіне **назірання за выбарамі**. Кожны год Бюро каардынуе і арганізуе накіраванне тысяч назіральнікаў для ацэнкі выбараў ў рэгіёне АБСЕ на прадмет адпаведнасці абавязальніцтвам перад АБСЕ, іншым міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Унікальная метадыка дазваляе правесці паглыблены аналіз выбарчага працэсу ў цэлым. З дапамогай праектаў БДПЧ/АБСЕ дапамагае краінам-удзельніцам палепшыць іх выбарчую сістэму.

Дзейнасць Бюро ў галіне **дэмакратызацыі** ахоплівае: вяршэнства закона, заканадаўчую падтрымку, дэмакратычнае кіраванне, міграцыю і свабоду перамяшчэння, гендэрную роўнасць. Штогод БДПЧ рэалізуе шэраг мэтавых праграм дапамогі ў мэтах развіцця дэмакратычных структур.

БДПЧ/АБСЕ таксама аказвае садзейнічанне дзяржавам-удзельніцам у выкананні іх абавязацельстваў па абароне **правоў чалавека і асноўных свабодаў** у адпаведнасці з абавязальніцтвамі перад АБСЕ па чалавечым вымярэнні. Гэта дасягаецца шляхам працы з рознымі партнёрамі ў мэтах развіцця супрацоўніцтва, умацавання патэнцыялу і абмену вопытам у тэматычных галінах, уключаючы правы чалавека ў барацьбе з тэрарызмам, узмацненне абароны правоў чалавека ахвяр гандлю людзьмі, адукацыя ў галіне правоў чалавека, маніторынг і справядчаснасць па правах чалавека, а таксама правы чалавека жанчын і бяспека.

У вобласці **талерантнасці і недыскрымінацыі**, БДПЧ аказвае падтрымку краінам-удзельніцам у іх рэакцыі на злачынствы на глебе нянавісці і праявы расізму, ксенафобіі, антысемітызму і іншых формаў нецярпімасці. Дзейнасць у гэтай сферы сканцэнтравана на наступных напрамках: заканадаўства; навучанне праваахоўных органаў; маніторынг, справядчаснасць, назіранне і рэакцыя на злачынствы і інцыдэнты на глебе нянавісці; таксама адукацыйная дзейнасць для усталявання талерантнасці, павагі і ўзаемаразумення.

БДПЧ/АБСЕ кансультуе краіны-ўдзельніцы па пытаннях палітыкі ў дачыненні да нацыянальнасцяў **рома і сінці**, садзейнічаючы павышэнню магчымасцяў і арганізацыі кантактаў у супольнасцях рома і сінці, што спрыяе ўдзелу асоб гэтых нацыянальнасцяў у рабоце заканадаўчых органаў.

Уся дзейнасць БДПЧ ажыццяўляецца ў цесным супрацоўніцтве з краінамі-удзельніцамі АБСЭ, арганізацыямі АБСЕ і палявымі місіямі, а таксама з міжнароднымі арганізацыямі. Больш падрабязная інфармацыя даступная на сайце (www.osce.org/odihr).